

TÜRÜK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 22, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 10.07.2020

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 29.08.2020

Sayfa / Page: 189-221

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Merve Mentеше

Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana
Bilim Dalı Doktora Öğrencisi
mervementese@hotmail.com

SÜNBUZÂDE VEHBÎ DİVANI'NDA TİPLER

Öz

13. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdürmüş olan Klasik Türk şiiri, bu uzun sürecin neticesi olarak beslendiği kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Din, tarih, kıssalar, mucizeler, efsane ve menkıbeler, sosyal ve kültürel hayat, masal, destan, fantastik ve mitolojik unsurlar, mucizeler, dinî ilimler, Kur'an-ı Kerim vb. çeşitli kaynaklar Klasik Türk şiirinin zenginleşmesine katkı sağlamaktadır. Tüm bu kaynakların oluşumunda etkin olmuş varlık insandır. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından biri de insanla ilgili görünüşlerdir. Klasik Türk şiirinde yer alan insanla ilgili görünüşler tipler ve kişilikler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Klasik edebiyatta bir metnin doğru anlaşılabilmesi için metinde yer alan tiplerin ve kişiliklerin tespit edilmesi gerekmektedir. Tipler, gerçek hayatta var olan kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmış sembolleridir. Kişilikler ise, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişilerdir. Tipler kendi içinde tahayyüli/tasavvurî ve sembolik tipler olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Kişilikler de kendi içinde dinî, tarihi/efsanevî, edebî, sanatkâr, mutasavvıf ve bilgin kişilikler olarak gruplara ayrılmaktadır. Çalışmamızda Sünbülzâde Vehbî'nin Sa'dî Şirâzî'nin *Gülistân*'ından ilham alarak *Sünbülîstân* adını verdiği divanında yer alan tipler gruplarına göre değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın metoduna bakılacak olursa tiplerin yer aldığı tespit edilen en güzel örnek olabilecek beyitlerde yer alan tipler hakkında genel bilgiler verildikten sonra beyitlerde

hangi anlamlarda, ne şekilde ele alındığı aydınlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca şayet varsa başka hangi tipler ile bir arada anıldıkları da tespit edilmesi hedeflenen konular arasındadır. Sonuç itibarıyla yapılacak olan çalışmanın, Sünbülzâde Vehbî divanı örneği üzerinden Klasik Türk şiirinde tipler ve kişilikler bahsine bir nebze olsun katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, tipler, kişilikler, Sünbülzâde Vehbî, dîvân

TYPES IN THE DIVAN OF SÜNBLZADE VEHBİ

Abstract

Classical Turkish poetry, that existed from the late 13th to the second half of the 19th century, is very rich in sources that it was fed as a result of this long process. Religion, history, parables, miracles, legends and Legends, social and cultural life, tales, legends, fantastic and mythological elements, miracles, religious sciences, the Koran, etc. various sources contribute to the enrichment of Classical Turkish poetry. The entity that has been active in the formation of all these resources is human. Therefore, one of the most important sources of Classical Turkish poetry is human appearances. In classical Turkish poetry, human appearances are divided into types and personalities. In order to understand a text correctly in classical literature, it is necessary to identify the types and personalities involved in the text. Types are fictionalized symbols with idealized aspects of people that exist in real life. Personalities, on the other hand, are people who have existed in real life and lived in a certain geography at a certain date. The types are divided into two main groups: the dreamy and the symbolic types. Personalities are also divided into groups as religious, historical/mythical, literary, artistic, sufi and scholar personalities. In our study, we will try to evaluate according to the types groups in the divan of Sünbülzade Vehbi. If the method of the study is to be looked at, general information about the types of couplets, which may be the best example of the types identified, will be given, then it will be tried to clarify which meanings and how they are dealt with in the couplets. In addition, if any, which other types are mentioned together with the aim of determining the issues. As a result, it is aimed to contribute a little bit to the mention of types and personalities in Classical Turkish poetry through the example of Sünbülzade Vehbi Divan.

Key Words: Classical Turkish poetry, types, personalities, Sünbülzade Vehbi, divan

Giriş

Klasik Türk şiiri bünyesinde barındırdığı konular bakımından hayli çeşitlidir. Fantastik, mitolojik ve destânî unsurlar; dinî ilimler, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ve hadîs-i şerîfler, kıssalar, mücizeler; tarih, tabiat, zihniyet, sosyal ve kültürel hayat, çağın ilimleri, dil vb. Klasik Türk şiirinin temelini oluşturan kaynaklar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla sosyal bir varlık olması yönüyle insana ve onun hayatla olan etkileşimine dair hemen her şey Klasik Türk şiirinin bünyesinde yer

edinmiştir. Öyleyse bu noktada denilebilir ki, Klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklardan biri de insan ve de onunla ilgili görünüşlerdir.

1. Klasik Türk Şiirinde İnsan

Edebî metinlerin ana kaynaklarından biri olarak insan, Klasik Türk şiirinde karşımıza daha çok gerçek hayattakinden farklı olarak idealleştirilmiş yönüyle çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle Klasik edebiyat şairi dünya algısını, görüşünü ve hayal dünyasını dile getirdiği şiirlerinde insan unsurunu, okuyucuya iletme istediği mesajlar yoluyla adeta idealleştirerek kullanmıştır. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinde insan, şiirlerde anlatılan olayların merkezinde olması sebebiyle edebî metinlerin temelini oluşturmaktadır, denilebilir. Şairin, insanı metin içinde kurgulamak sûretiyle sunduğu bu şekiller tip ve kişilik/şahsiyet adını almıştır.

1.1. Tip

Klasik Türk şiirinde insanın şiirlerde yer alış biçimleri, gerçek hayatta yaşamış kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmaktadır. Şiirlerde bu şekilde var olan insan unsuru, yaşayan insanın kendisi olarak değil, belli özelliklerle kurgulanmış semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk şiiri metinlerinde yer alan bir tipin oluşması uzun zaman gerektirmektedir. Hâliyle tip, zaman ilerledikçe toplumun temel değerlerini, geleneğini, kültürünü, kurgulanmış birer sembol olarak şiirlerde temsil eder hâle gelmektedir.

Klasik Türk şiirinde tipler iki şekilde gruplandırılmaktadır:

- a) Tahayyülî / Tasavvurî Tipler (Hikâye, Destan, Masal Kahramanları, Karakterler)
- b) Temsilî / Sembolik Tipler (Akkuş 2007: 396)

Bu gruplandırmanın dışında tipler aynı zamanda *olumlu tipler* ve *olumsuz tipler* olarak iki karşıt grupta da değerlendirilmektedir. Tipler arasındaki bu karşıtlık da uzun zaman içinde toplumun genel değer yargılarıyla anlam kazanmıştır ve toplumdaki genel anlayışa göre şekillenmiştir. Örneğin rind-zâhid, âşık-rakip vb. karşıt tiplerdir.

Bazen de gerçek hayatta var olmuş kişiler, zaman içinde toplumun bu kişileri algılayış şekillerinden dolayı, edebî metinlerde tip olarak yer almışlardır. Bu duruma Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin başkahramanları örnek gösterilebilir. Örneğin asıl adı Kays b. Mülevvâh olup Benî Âmir kabilesinde bir şair olan Mecnûn, zaman içinde şiirlerde *âşık* tipi olarak yer almıştır. Aynı şekilde Leylâ da zaman içinde *sevgili* tipi olarak şiirlerde yer almıştır. (Kaplan 1985: 144-158)

1.2. Kişilik / Şahsiyet

Klasik Türk şiirinde kişilik veya şahsiyet kavramları, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişiler için kullanılmaktadır. Şiirlerden hareketle, kişilik veya şahsiyet başlıkları altında anılan bu kişilerin nerede ne zaman dünyaya geldikleri, hayatlarını nerede geçirdikleri, tarihte hangi olaylarla beraber yer edindikleri ve hangi özellikleriyle tanınır oldukları kaynaklarla sabittir. Kişilikler, Klasik Türk şiirinde karşımıza gerçek hayatlarındaki görüntüleri ve yönleriyle çıkmaktadırlar. Onlar tipler gibi birer idealleştirilmiş sembol olmayıp, gerçek şahsiyetleri ve varlıklarıyla şiirlerde yaşamaktadırlar.

Klasik Türk şiirinde kişilikler şu şekilde gruplandırılmaktadır:

- a) Dinî Kişilikler
- b) Tarihî-Efsânevî (Destânî-Mitolojik) Kişilikler
- c) Edebî Kişilikler
- d) Sanatkâr Kişilikler
- e) Mutasavvıf Kişilikler
- f) Bilgin Kişilikler (Akkuş 2007: 396)

2. Sünbülzâde Vehbî ve Dîvânı

Asıl adı Mehmed olan Sünbülzâde Vehbî, 1718 yılında Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Sünbülzâdeler adında meşhur bir aileden geldiği için kendisi Sünbülzâde olarak tanınmıştır. Dedesi, Maraş'ın tanınmış müftülerinden Mehmed Efendi, babası ise âlim ve şair olan Râşid Efendi'dir. Vehbî mahlası ise kendisine daha çocukken verilmiştir. İlk eğitimini ve medrese tahsilini bitirdikten sonra İstanbul'a gitmiş, devrin ileri gelen şahsiyetlerine sunduğu kasideler ile adını duyurmaya başlamıştır. Yaş, Bükreş, Eflâk, Boğdan ve Siroz gibi bölgelerde kadılık görevinde bulunmuştur. 1768'de Rus Seferi esnasında hâcegânlık rütbesine geçmiş, 1775 yılında çok iyi Farsça bildiği için I. Abdülhamid tarafından Basra'yı kuşatan ve Bağdat Valisi Ömer Paşa'dan şikâyetçi olan Kerim Han Zend'in iddialarını incelemek ve anlaşmazlığı gidermek amacıyla İran'a elçi olarak gönderilmiş, aradaki ihtilafı ortadan kaldırmıştır. 1776 yılına gelindiğinde ise Ömer Paşa ile araları açılmıştır. Ömer Paşa Vehbî hakkında devletin çıkarlarını gözetmediği ve elçilik göreviyle bağdaşmayan gayriahlâkî davranışlarda bulunduğu iddiasıyla bir rapor hazırlamış ve bu raporun neticesinde Vehbî'nin idamına ferman çıkarılmıştır. İdamdan, posta tatarı kılığıyla İstanbul'a kaçıp kurtulan ve bu olay neticesinde gözden düşerek itibar kaybeden Vehbî, yedi yıl boyunca sıkıntılı ve zor günler geçirmiştir. Daha sonra I. Abdulhamid'e sunduğu *Tannâne* adlı kasidesi vesilesiyle sultan olayı tekrar inceletmiş, sonuçta Ömer Paşa'nın suçlu, Vehbî'nin ise suçsuz olduğu anlaşılmış ve şair affedilmiştir. Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı döneminde ise daha önceki kadılık görevine üç derece üst rütbeden dönmüştür. Sonraki süreç boyunca çeşitli bölgelerde kadılık görevinde bulunduktan sonra 1790 yılında tekrar İstanbul'a dönmüştür. Hayatının son dönemlerini İstanbul'da zevk ve eğlence içinde geçiren Vehbî, 29 Nisan 1809 tarihinde vefat etmiştir. (Şentürk, Kartal 2010: 312-314)

Yaşadığı dönemin tanınmış âlim ve şairlerinden olan Vehbî, zevk ve eğlence meclislerine olan düşkünlüğüyle tanınmış bir şairdir. *Tuhfe* adlı eseriyle Farsçasının, *Nuhbe* adlı eseriyle ise Arapçasının gücünü ortaya koymasına rağmen Vehbî, derbeder kişiliği sebebiyle yeteneğini tam olarak şiirlerine yansıtamamıştır. Döneminin *sultânü's-şu'arâ*'sı olan Vehbî'nin şiirleri teknik ve biçim bakımından sağlam olmakla beraber, dikkat ve özenden uzak, kuru söyleyişlerden öteye geçememiştir. Hayatı hakkındaki bir çok bilgiyi ihtiva eden şiirleri, mahallî kelime ve deyişler açısından da oldukça zengindir. Onun şiirlerinde Nedim ve Sâbit etkisi açıkça görülmektedir. Keçecizâde İzzet Molla, Vehbî'yi dönemin *reisü's-şu'arâ*'sı olarak nitelendirirken, Ziyâ Paşa onu çölde yetişen kokusuz güle benzetmiş, Muallim Nâci'ye göre ise orijinal olmak adına şiirsel havayı

eserlerine yansıtmadığını öne sürmüştür. Ali Canip Yöntem ise Vehbî'nin şiirlerinin arasında divan edebiyatı estetiğine uygun pek çok şiirin bulunduğunu dile getirmiştir. (Sırrı, 2010: 140-141)

Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî, Divan, Lutfiyye, Nuhbe-i Vehbî ve Şevkengîz* adlı eserleri bulunmaktadır. *Tuhfe-i Vehbî*, 1783 yılında Sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın iki oğlu için kaleme alınmış Farsça-Türkçe sözlüktür. Daha önce yazılmış olan bir çok Farsça sözlükte olmayan kelimeleri ihtiva etmesi bakımından medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Sünbülzâde Vehbî'nin sağlığında basılmış olan eser, Hayatî Ahmed Efendi ve Lebîb Efendi tarafından şerh edilmiştir. Otuz yakın baskısı bulunan bu eseri Numan Külekçi ve Turgut Karabey yayımlamıştır.

Diğer bir eseri ise III. Selim'e sunduğu *Divan*'ıdır. Sünbülzâde Vehbî, Sa'dî Şirâzî'nin *Gülistân* adlı eserinden ilham alarak divanına *Sünbülîstân* adını vermiştir. Altı bölümden oluşan bu hacimli divanda manzum bir sebab-i te'lifin ardından Arapça kasideler ve beyitler, Sultan Mustafa için yazılmış methiyeyi de bünyesinde barındıran Farsça divançe, kasideler, tarihler ve gazeller bulunmaktadır. Divan, tenkitli metin ve inceleme olarak Süreyya Ali Beyzadeoğlu tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra yayımlanmıştır. Vehbî'nin bir diğer eseri olan *Lutfiyye* ise şairin 1791 yılında ve oğlu Lutfullah için, Nâbî'nin Hayriyye'si tarzında kaleme aldığı 1181 beyitlik manzum bir nasihat kitabıdır. Edebî niteliğinden ziyade Osmanlı müellifinin toplum hakkındaki görüşlerini yansıtması bakımından önem arz etmiştir. Birçok baskısı bulunan *Lutfiyye* de Süreyya Ali Beyzadeoğlu tarafından neşredilmiştir. Vehbî'nin bir diğer eseri olan *Nuhbe-i Vehbî* ise 1799 yılında III. Selim'e ithafen kaleme alınmış Arapça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Tıpkı *Tuhfe*'de olduğu gibi az rastlanan kelimeler ihtiva eden bir sözlüktür. *Tuhfe*'ye göre ise daha hacimlidir. Cumhuriyet dönemine kadar mekteplerde okutulan bu iki sözlük Sünbülzâde Vehbî'nin âlim olarak tanınmasında önemli rol oynamıştır. Eserin Hayatî Ahmed Efendi tarafından başlanan şerhi, oğlu Hayâtîzâde Şeref Halil tarafından tamamlanmıştır. Eser aynı zamanda Şair Eşref'in dedesi Yayaköylü Râşid Efendi tarafından da şerhedilmiştir. Vehbî'nin kaleme aldığı diğer bir eseri *Şevkengîz*, mahallî kelime ve deyişler açısından zengin olan 770 beyitlik münazara tarzında bir eserdir. Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbânnâme, Zenannâme* ve *Çenginâme* adlı eserleriyle birlikte basılmıştır. (Sırrı, 2010: 140-141)

3. Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda Tipler

Bu çalışmada 18. yüzyıl şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin Divanı'nda yer alan tipler tespit edilmiştir. Tipler açısından oldukça hacimli olan divandan hareketle belirlenen tipler hakkında ilk olarak kısa bilgiler verilmiş, akabinde en iyi yansıtan örnek beyitler vasıtasıyla tiplerin şiirlerde hangi amaç ve yönlerle ele alındığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3. 1. Tahayyüli/Tasavvuri Tipler (Hikâye, Destan, Masal Kahramanları, Karakterler)

3. 1. 1. Adû

Adû, kelime anlamı olarak seven ile sevilen arasına giren, onları ayırmaya çalışan düşman demektir. Divan şiirinde sıkça kullanılan tipler arasındadır. Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda toplam 4 beyitte geçmektedir. Örnek beyitte de düşmanın sûra üfleme sesini duymuş gibi helâk olması şeklinde anılmıştır.

Sadâ-yı tabl u surnây-ı meserret tutdu âfâki

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2020, Yıl 8, Sayı: 22

Issn: 2147-8872

*Helâk oldu ‘adû gûyâ işitdi nefha-i sûri
K. 14 / 7¹*

3. 1. 2. Ağyâr

Kelime anlamı olarak başkaları, yabancılar demek olan *ağyâr*, divan şiirinde âşık ve sevgilinin arasında baş gösteren sevgilinin diğer âşıklarıdır. Âşığa daima yanlış haberler verdiği için eğrilikle itham edilen *ağyâr*, bu yönüyle şiirlerde kaşa benzetilmektedir. Âşığın gözünden bakıldığında *ağyâr* kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Sevgiliyle *ağyâr* sıkı münasebetlerde bulunduğu için âşık *ağyâra* karşı sevgiliyi sürekli uyarmaktadır. Tüm bunlara rağmen sevgili âşıktan daha çok *ağyâra* yüz verir. Sevgilinin etrafından bir an bile ayrılmayan *ağyâr*, âşığın sevgiliye yaklaşmasına müsaade etmez. Birden fazla kişiden oluşan *ağyâr* bazen yüzlerce olabilmektedir. Âşığı sevgiliye yaklaştırmayan sevgilinin mahallesinin bekçileri ve köpekleridir. *Ağyâr* için kiskanç, dedikoducu, domuz, tilki, akrep, zağ, şeytan, dev, kâfir, iftiracı, eğri, yavuz, nâdân, diken, belâ, mekes, kara yüzlü, bed çehreli vb. sıfatlar kullanılmıştır. (Pala, 2007: 10) Sünbülzâde Vehbî divanında *ağyâr* tipi toplam 33 beyitte geçmektedir.

Verilen örnekte âşığın yüzüne bile bakmayan sevgilinin *ağyâra* ise bûse vaat etmesi yönüyle *ağyâr* tipine yer verilmiştir.

*Bûse va 'd eylemiş agyâra lebinden dediler
Aradım agzını hiç etmedi işşâ-yı sühan
K. 51 / 117*

Bir diğer örnekte ise âşığa daima can sıkıcı haberler getiren *ağyârın*, sevgilinin süzgülün bakışıyla göz âşinalığı kurduklarını âşığa söylerek gammazlık yaptığı ifade edilmiştir.

*Çeşm-âşinâlık eylemiş agyâra gamzesi
Îmâ eden de soñra o gammâzdır bana
G. 9 / 2*

Aşağıdaki örnekte *ağyâr* sevgilinin mahallesinin başında bekleyen bir bekçi konumunda anılmıştır.

*Agyârı ser-i cennet-i kûyunda görünce
'Âşıklarınıñ başına kopmaz mı kıyâmet
G. 22 / 3*

Aşağıdaki örnekteyse şair sevgilinin *ağyâra* sıra geldiğinde vefa göstermesi, âşığa sıra geldiğindeyse sitemi layık bulması yönüyle sevgilinin bu tutumunu kendisini âşık olarak konumlandırıp *ağyâr* ile kıyaslamaktadır.

*Tahsîs edip agyâra vefâ resmini ol şûh
Kılmış sitemin 'âşık-ı şeydâsına mahsus
G. 131 / 3*

¹ Çalışmamızda yer verilen beyitler, Ahmet Yenikale tarafından hazırlanmış olan Sünbülzâde Vehbî Divanı'ndan alınmıştır (bk. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2012). K., G. vb. harfler şiir kısaltmalarını, bunlardan sonra gelen rakamlar şiir, taksim işaretinden sonra gelenler ise beyit numaralarını göstermektedir.

Son örneğimize bakılacak olursa şair sevgiliye hitaben artık cefâ okunu ağyârın sinesine batırmasını ve bu vesileyle bütük âşıkların intikamını almasını dile getirerek ağyârı açık bir şekilde tekrar düşman olarak nitelendirmiştir.

Tîr-i cefâya sîne-i agyârı kıl hedef

'Uşşâkıñ intikâmını kaşı kemânım al

G. 174 / 4

Klasik Türk şiirinde ağyâr tipi *rakîb* olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kelime anlamı olarak *rakîb*, bir işte birbirinden üstün olmaya çalışan kişilerden her biri demektir. Klasik Türk şiirinde sevgili ve âşık arasına giren ve âşığın en az sevgiliden gördüğü kadar acılar çekmesine sebep olan kişidir. Sünbülzâde Vehbî divanında *rakîb* tipi toplam 19 beyitte geçmektedir.

Aşağıda yer alan örnek beyitte sevgili *rakîbi* güzelliğinin hissedarı yaparken, âşığa düşen pay ise yine cefâ hissesi olmuştur.

Kıldı rakîbi maksim-i hüsnüñde hissemend

Sehm-i cefâ mıdır düşen ancak hemân bana

G. 11 / 2

Aşağıdaki beyitte ise rakîb, âşığın korktuğu şekilde sevgiliyle beraber sevgilinin güzelliği sırlarını câhillere takdim eden konumda anılmıştır.

'Arza girmiş derler ol şâh-ı cihânımla rakîb

Korkarım esrâr-ı hüsnüñ eylemiş nâdâna 'arz

G. 133 / 2

3. 1. 3. Ârif

Kelime anlamı olarak *ârif*, irfan sahibi kişi anlamındadır. Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişidir. Âlim gibi bilen kişi manasına gelse de âlimden farklıdır. Âlim ilmini bir tahsil ve çalışma neticesinde elde ederken, *ârif* irfâna ancak ilham ve hâl ile ulaşır. Tasavvufî manada ise *ârif*, Allah'ın kendi sıfatlarını, zâtını, fiillerini ve isimlerini düşünerek yaşayan kimsedir. Bu düşünme ve gözlemlene hâlden elde edilen bilgiye "mârifet", bu bilgiye vâkıf olan kişiye de "ârif" denilmektedir.

Ârifler kalp gözleri açık olan kişilerdir. Allah için yaptıkları ibadetlerde hiçbir sevap beklentileri yoktur. Yalnızca Allah'ın emrini yerine getirmiş olmak niyetinde olup Allah'ı ibadet etmeye lâyık tek zât olarak bilip hiçbir karşılık beklemeksizin Allah'a ibadette bulunurlar. "*Ârif-i bi'llâh, kutb, veli, ehl-i dîn, ehl-i yakîn, ehl-i hâl, ehl-i tahkik*" kelimeleri *ârif* için kullanılan diğer tâbirler arasındadır. Klasik Türk şiiri metinlerinde *ârif*, genellikle şairlerin sevdiğini vasfetme vesilesi olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda şiirlerde *ârif* genellikle her şeyi bilmesi, âşığa bir şeyler anlatması gibi özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. *Ârif* acılara dayanmasını bilen, kanaatkâr,

cömert, tevekkül sahibi ve zamanını zikirle geçiren gibi kişilik özellikleriyle de şiirlerde yer almaktadır. (Pala, 2007: 25)

Sünbülzâde Vehbî divanında *ârif* tipine toplam 2 yerde rastlanmaktadır. Aşağıda yer alan örnekte de *ârif* tipi, dudaktan saçılan ruhânî sırların *ârifin* gönlünde yatması şeklinde her şeyi bilmesi ve âşığa bir şeyler anlatması yönüyle ilim ve irfân ilişkisine de vurgu yapılarak kullanılmaktadır.

*Eylemiş ol hâne-i mes'ûdu feyz-i Mevlevî
Sîne-i 'ârif gibi leb-rîz-i sırr-ı ma'nevî
Mihr-veş rûşen derûnunda fezâ'il pertevi
"Künc-i halvet-hânesinde 'ilm ü 'irfân münzevî
Gûşe-i bâbında ikbâl ü sa'âdet pâsbân"*
Tah. VIII / 2

3. 1. 3. 1. Kutb

Kelime anlamı olarak değirmen taşının etrafında döndüğü eksendir. Tasavvufta ise Gavs'tan sonra gelen tarikat ulusuna verilen isimdir. Kâinat bu kişinin etrafında döndüğü için ona *kutb* denilmiştir. Ricâlü'l Gayb'ın başkanıdır. Tasavvufta Allah'ın ilk taayyün ve tenezzülü olan kişi olarak nitelendirilmektedir. İnsan kâinatın ruhu, *kutb* da insanların ruhu olarak kabul edilmiştir. *Kutb'a* en yakın olan iki kişi imâmeyn olarak adlandırılmaktadır. Daha sonra yediler, kırklar, abdallar gelir. (Pala, 2007: 279)

Kutb, Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda toplam 9 beyitte yer almaktadır. Klasik Türk şiirinde *Kutb* idealleştirilmiş bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünbülzâde Vehbî divanından verilen örnek beyitlerde de yüceltilerek ve idealize edilerek yer almıştır:

*Olunca kutb-veş sâminde sâbit
Pür oldu nûr ile çeşm-i sevâbit*
K. 3 / 33

3. 1. 3. 2. Evliyâ

Kelime anlamı olarak *evliyâ* ermişler, erenler, keramet sahibi kişiler, velîler anlamına gelmektedir. Dost, tasarruf sahibi ve emir anlamlarına gelmektedir. *Velîlik* mertebesi velâyet-i âmme ve velâyet-i hâssa olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Velâyet-i âmme'nin ihtiva ettiği anlama göre her müslüman ve mümin *velîdir*. Velâyet-i hâssa ise tasavvufi anlamda Allah tarafından korunup sevilen sâlim kimselerdir. Bir kişinin *velî* olabilmesi için her iki manadaki *velîlik* vasıflarına sahip olması gerekmektedir. *Velî* olan kişi Allah'ın kurallarına riayet etmekle yükümlü olup, Allah tarafından sevilip, her türlü işleri idare edilip korunmaktadır. *Velîler* kalp gözü açık insanlardır. Bu kimselerin gönül gözleri her şeyi görür ve kerâmet gösterirler. (Pala, 2004 : 473)

Evliyâ olarak anılan kişiler hayatları boyunca birçok zorlukla karşılaşmış, kendilerini ibadete ve Allah'a itaate adanmışlardır. Allah tarafından kendilerine gelecekte haber verme ve içinde

bulunulan durumların sırlarını keşfetme kerametleri de verilmiştir. Klasik Türk şiirinde *evliyâ* ve *evliyâullah* kullanımlarına rastlanmıştır. (Pala, 2004 : 143)

Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda toplam 3 yerde kullanılmıştır. Aşağıda verilen örnek beyitte *evliyâ*, Allah ve Resûlüne itaaktâr olması yönüyle anılmıştır:

Sadık-i yâr-ı gârîñ Hazret-i Sıddık ez-cümle
Ser-efrâz-ı gürûh-ı evliyâdır yâ Resûla 'llâh
 K. 2 / 6

3. 1. 4. Âşık

Âşık, kelime anlamı olarak çok fazla seven kişi demektir. Bunun yanı sıra bir güzele gönlünü kaptırmış, tutkun, aşk derdine düşmüş, aşka kapılmış anlamlarındadır. (Zavotçu, 2006: 32) Klasik Türk şiiri metinlerinde ise şair daima *âşıktır*. Bu nedenle *âşıktan* bahsedilen beyitlerde şair kimi zaman kendisini kastetmiş ve bolca övmüştür. Beyitlerde *âşığın* aşkının daima samimî olduğu özellikle vurgulanmıştır. Onun aşkının maddiyat ve çıkar ile hiçbir ilişkisi yoktur. Şiirlerde *âşığın* beslendiği en önemli kaynak ise çektiği cefâ, dert ve sıkıntıdır. Sevgili ile asla biraraya gelememenin verdiği üzüntü ile anılmaktadır. Sevgili ile kavuşma daima hayallerde kalmıştır. *Âşığın* sevgiliye kavuşmadaki en büyük engeli ise rakip olmuştur. Bu nedenle genellikle şiirlerde *âşık*, âşık-sevgili-rakip üçlüsü içinde karşımıza çıkmaktadır. (Pala, 2007: 37)

Beyitlerde geçen özelliklerine tek tek örnekler eşliğinde değineceğimiz *âşık* tipi Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 94 beyitte geçmektedir.

Yukarda da değinildiği gibi Klasik Türk şiirinde *âşık* daha çok üzüntü çekmesi, ağlaması, kederlenmesi, üzüntüden ve dertten inlemesi yönleriyle beyitlerde yer almıştır. Sünbülzâde Vehbî divanında yer alan aşağıdaki beyitler de *âşık* tipinin kederinden inlemesine örnek teşkil etmektedir.

Dîde nergis ten semen kad serv sîne yâsemen
Nâle-i 'âşık hezâr u hande-i dildâr gül
 K. 38 / 7

Var iken sende bu 'anber gibi hatt-ı müşg-fâm
'Âşık-ı zârîñ dimâğından çıkar mı fikr-i hâm
 K. 45 / 42

Çemende velvele-engiz-i şûr-ı 'aşk oldu
Figân-ı bülbül-i şeydâ enîn-i 'âşık-ı zâr
 K. 50 / 13

Safha-i 'ârız-ı dildârda tesvîd olunur
Ser-nüvişt-i siyeh-i 'âşık-ı nâlândır hat
 G. 136 / 2

Âh-ı 'âşık tokunursa ne zarar bâd gibi

Sen salın tâze fidânım yürü şimşâd gibi

G. 245 / 1

Âşık için sevgili Klasik Türk şiirinde hem dert kaynağı, hem de dermandır. Divan şiirinde *âşık* sevgiliden karşılık bulma konusunda ne kadar ümitsiz olsa da ondan daima lütuf bekler. Aşağıdaki örnek beyitte de sevgilinin aşkından dolayı çektiği üzüntü ve keder sebebiyle kendini bir hastaya benzeten *âşık*, sevgiliyi ise adeta bir doktora benzetip çaresiz derdine derman istemektedir.

O şûha ‘âşık-ı bî-çâre derd ü mihnetin söyler

Duçâr olsa tabîbe haste elbet ‘illetin söyler

G. 77 / 1

Divan şiirinde *âşık* sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Aşk yolu ne kadar tehlikeli ve acılı olursa olsun *âşık* sevgiliden gelen tüm acılara direnme gücü gösterir. Çektiği acılar nedeniyle şiirlerde *âşık* “kanlı gözyaşı, kanayan sîne, yaralanmış gönül, yanıp kebab olmuş ciğer, parça parça olmuş gönül vb.” tamlama ve benzetmelerle ilişkilendirilerek işlenmiştir. Aşağıda yer alan beyitler de bu duruma örnektir.

Hûn-ı ‘âşık mı hınâ mıdır elinde el-amân

Câna kâsd eyledi gördüm ol büt-i hûn-hâreyi

G. 262 / 4

Baglanır zülf-i nigâr üzre kopup bâğından

Dil-i sevdâ-zede-i ‘âşika beñzer sünbül

K. 42 / 13

Çeşm-i merdüm-küşüne her müje bir tîr verir

‘Âşık öldürmege ebrûları şemşîr verir

G. 65 / 1

Âşığın gönlü daima temiz ve saf olmalıdır. Zira aşk duygusu gönülde hastalık, kir, pas, keder bırakmamaktadır. Örnek beyitte de *âşığın* gönlünün ayna gibi parlak ve temiz olması vurgulanmıştır.

‘Âşıkñ âyine-âsâ olıcak sînesi sâf

Bakıp elbette perî-çihreler eyler insâf

G. 147 / 1

Divan şiirinde *âşık* tipine², “bende, ehl-i dil, gedâ” vb. farklı adlandırmalarla da rastlanmakta, bunların bir kısmına Sünbülzâde Vehbî Divanı’nda da fazlaca yer verildiği görülmektedir.

² İncelediğimiz divanda rastlanmasa da Klasik Türk şiirinde âşık tipinin daha farklı kullanımları da mevcuttur. Divan şiirinde âşık yalnızca sevgilisinden değil, tâlih, felek, ağyâr ve zamandan da zulüm görmüştür. Divan edebiyatında aşk, âşığı Allah’a ulaştıracak olan tek yoldur. Aşk yolu âşığın adeta dinidir. Aşk, âşığı sevgiliye ulaştıran mürşid ve âşığa adeta Hz. Muhammed’den bir şefaattir. Divan şiirinde aynı zamanda ahiret inancıyla da bir arada kullanıldığı beyitlere rastlanmıştır. Aşkıdan bu

Bende, kelime anlamı olarak bağlı, kul, köle anlamlarına gelmektedir. Divan şiirinde genellikle padişah ile birlikte kullanılan *bende*; gulâm, çâker, esir, kul kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Padişah ile birlikte kullanımının altında yatan neden ise sevgilinin sultan, *âşığın* ise bir kul olmasından kaynaklanmaktadır. Şiirlerde bu bağlamda bir zıtlık oluşturulmuş olup, bende padişahın tam karşıtı olan özellikleriyle anılmıştır. Divan şiirinde *bende* padişahın cömertliğine, affına ve onu esirgemesine muhtaçtır. Sevgili uğruna cefalar çekmeye razı olan *âşık*, şiirlerde *bende* olarak yer alıp sadakatin temsilcisi olmuştur. (Pala, 2007: 66)

Âşık tipi olarak *bende* şeklinde kullanımına Sümbülzâde Vehbî divanında yalnızca bir beyitte rastlanmıştır.

Sen de lutf et şâh-ı hûbânım meded 'âşıklara
Pâdişehler bendesinden eylemez ihsân dirîg
G. 145 / 2

Kelime anlamı olarak *ehl-i dil*; kemâl ehli, kemâl sahibi, ârif ve irfan sahibi demektir. (Onay, 1992: 184) Gönül ehli olarak da ifade edilen *ehl-i dil*, serden geçen sırra eren anlamındadır. Şiirlerde anılan yönleriyle her istediğini rahatça söyleyen, sözlerinden dolayı kınanmayan, bunun yanı sıra derdini gizleyen bir tiptir. (Uludağ, 2012: 118)

Âşık tipi olarak *ehl-i dil* kullanımına Sümbülzâde Vehbî divanında toplam 3 beyitte rastlanmıştır.

Âvâre-i âlâmdır âsûde degildir
Ehl-i dil olur mâhasal âlûde kelâle
G. 228 / 2

Gedâ, kelime anlamı olarak dilenci, kul, bende anlamlarına gelmektedir. Klasik Türk şiirinde tıpkı bende gibi padişah ile zıtlık ilişkisi içinde şiirlerde yer almaktadır. *Âşık* tipi olarak ise şiirlerde sevgilinin mahallesinde kapı kapı dolaşan bir *gedâ*, dilenci, kul şeklinde anılmaktadır. (Pala, 2007: 166)

Âşık tipi olarak *gedâ* kullanımına Sümbülzâde Vehbî divanında yalnızca bir beyitte rastlanmıştır.

Çekip aldı elimizden meded ol şûhu rakîb
Ni'meti kelb gibi dest-i gedâdan kapdı
G. 247 / 2

Âşık tipi olarak âşıklar, sevenler anlamında *uşşâk* kullanımına Sümbülzâde Vehbî divanında toplam 46 beyitte rastlanmıştır.

Perîşân perçem-i cânân için mecnûn olup 'uşşâk

dünyaya yüzünü çeviren âşık, sevgilinin olmadığı bir ahireti de istememektedir. Bu kullanımların yanı sıra âşık, derdinden ve kederinden bulunduğu yeri terk edip sefere çıkmak istemesiyle de şiirlerde yer almıştır. Sevgilinin âşıkları içerisinde en sâdik olması yönüyle de sıkça vurgulanmıştır. Divan şiirinde âşığın bu dünya hayatından umduğu tek kârı sevmek ve sevilme olmuştur. Onun ne malı ne zenginliği vardır. Hayattaki tek sermayesi aşkıdır.

Tagıtmış 'aklını gûyâ ser-i gîsû-yı Leylâ'da
K. 4 / 8

Âgâz edip nevâya pes-i perdeden meger
'Uşşâk nâlesiyle edermiş rebâb bahs
G. 29 / 2

3. 1. 5. Azrâ

Vâmık ile Azrâ hikâyesinin başkahramanıdır ve *Vâmık*'a âşıktır. Gazne sultanı Melikşâh'ın kızı olan *Azrâ*, çocuğu olmayan şahın sürekli Allah'a ettiği dualarının karşılığı olarak dünyaya gelmiştir. Onun doğduğu gün ve saat uğurlu bir vakittir. Olağan dışı özelliklere sahip olan *Azrâ* bir yaşındayken on yaşındaki bir erkek çocuğu gücüne sahip, on yaşındayken her işte yetenekli ve akıl sahibi, on dört yaşındayken ise güneşi ve ayı kısıkandıracak kadar güzelliğe sahiptir. O tıpkı erkek bir şehzade gibi ava gidip avlanır ve eğlence meclisleri düzenler. Bu meclislerden birinde dillere destan güzelliğini duyduğu *Vâmık*'a âşık olur. *Vâmık*'a karşı her daim sadık bir sevgili olur. *Vâmık* ve *Azrâ*'ya Belkıs'ın çeyiz sandığı hediye edilerek her ikisi de manevî bir mertebeye yükseltilir.

Klasik Türk şiirinde *Azrâ* *Leylâ* ve *Şîrîn* gibi sevgili tipinin karşılığı olarak anılmaktadır. Fakat şiirlerdeki kullanımı onlar kadar yaygın değildir. (Zavotçu, 2006 : 44)

Sünbülzâde Vehbî divanında sevgili tipi olarak anılan *Azrâ*'ya toplam iki beyitte rastlanmıştır.

Benim ebkâr-ı mazmûn-ı dil-âvîzim ebu'l-'azrâ
Göreydi nazmımı bakmazdı Vâmık rûy-ı 'Azrâ'ya
K. 29 / 51

(*Vâmık*)

Beyân-ı 'özl ederdi ibtilâ-yı nâbe-câsından
Göreydi çeşm-i Vâmık bîkr-i fikrim gibi 'Azrâ'ya
K. 34 / 50

(*Vâmık*)

3. 1. 6. Bâkıl

Meşhur bir budala Arabın adıdır. Eski şairler güzel söz söyleyemeyen budala kişiler için bu sıfatı kullanmışlardır. Kuş beyinli, söz söylemekten aciz anlamlarında kullanılan bir tiptir.

Bu manada kullanılmasının altında yatan hikâye ise şu şekildedir. *Bâkıl* bir gün kucağında on bir dirheme aldığı âhu yavrusu giderken yolda bir tanıdığı rastlar. Adam âhûyu kaçta aldığını sorunca *Bâkıl* dili ile söyleyemeyerek iki elinin parmaklarını açar ve dilini uzatır. Bu esnada âhû da *Bâkıl*'ın kucağından fırlar. Araplar arasında güzel söz söylemekten aciz, söz söyleme konusunda beceriksiz kimseler için *Bâkıl*'dan iyi veya *Bâkıl*'dan kötü gibi tabirler kullanılmıştır. Bu olaya istinaden güzel söz söyleme kabiliyeti olmayanlar için Klasik Türk şiirinde *Bâkıl* tipi kullanılır. (Onay, 2000: 114)

Sünbülzâde Vehbî divanında bu manada kullanıldığı toplam iki beyite rastlanmıştır.

Görüp 'Adnân u Kahtân'ın fesâhat-âzmâyânı

Belâgatle tamâm i'câzını Bâkıl'dan a'yâdır

K. 1 / 38

(Adnân, Kahtân)

3. 1. 7. [Behlül-i Dâna] Behlül

Ebû Vehb Ömer Sayrefî, Kûfe'lidir. Hârûn devrinde Bağdat'ta yaşamış ârif ve ermiş bir meczuptur. Kendisini divâne göstermiştir. Hârûn-ı Reşîd kendisini kardeş edinmiştir. *Behlül-i Dâna* şeklinde anılarak şöhret kazanmıştır. (H. 190) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Divan şiirinde daha çok Hârûn Reşîd ile olan maceralarıyla şiirlerde anılmıştır. Aşağıda yer alan örnek beyit şâirin sefâretle İran'a gidip döndüğünde Sultan I. Abdulhamid'e takdim ettiği Kasîde-i Tannâne'sinde yer almaktadır. (Onay, 2000: 120)

Beyitte Sultan Abdulhamid'in kemâl seviyesine ulaşmış rüştünün ve aklının Hârûn Reşîd'i hayran bıraktığı, onun divan tertibini seyretse Hârûn Reşîd'in de *Behlül* gibi hayran kalacağı ifade edilmiştir. *Behlül* tip olarak Sünbülzâde Vehbî divanında yalnızca bir beyitte geçmektedir.

Kemâl-i rüşdü Hârûn El-Reşîd'i eyleyip hayrân

Kahr Behlül-veş seyr etse bu tertîb-i dîvâna

K. 7 / 25

(Hârûn El-Reşîd)

3. 1. 8. Dervîş

Kelime anlamı olarak dervîş, bir tarikata bağlı kimseler için kullanılmaktadır. Daha derin manasına bakılacak olunursa Allah yolunda alçak gönüllü olmayı kabul eden kimse anlamındadır. Maneviyatlarının yüce oluşuyla ön planda olup, herkes tarafından gıpta edilen kimselerdir. Aynı zamanda *dervîş* adeta ferâgat köşesinde, kanaat hazinesini bulan kişi olarak nitelendirilmiştir. Âşığa bu yönüyle benzemesi sebebiyle şiirlerde kullanılmıştır. *Dervîş* şiirlerde yoksulluğu, kerâmetleri, kanaatkârlığı, dünyaya önem vermemesi, maneviyat padişahı olması, ızdıraba alışkın olması, hırka giymesi gibi yönleriyle anılmıştır. (Pala, 2007: 112)

Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 4 beyitte geçmektedir. Aşağıda verilen örnek beyitte *dervîş*, yoksulluğu, kanaatkârlığı ve dünyaya önem vermemesi yönleriyle ön plandadır.

Sadr-ı cihân iken yine dervîş-tavr olup

Etmez gedâya lutfu müreccah tîvângerî

K. 25 / 8

3. 1. 9. Ferhâd

Divan edebiyatında mesnevilere konu olan Fars kökenli *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Ferhâd ü Şîrîn* aşk hikâyelerinin ünlü erkek kahramanıdır. *Hüsrev ü Şîrîn* hikâyelerinde Hüsrev Pervîz ile Ermen hükümdarının yeğeni Şîrîn arasında geçen aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Bu hikâyede Şîrîn'e âşık olan *Ferhâd*'in konumu, Şîrîn'in diğer âşığı olan İran hükümdarı Hüsrev'in ortadan kaldırmak istediği rakibi şeklindedir. Bu üçlü aşk hikâyesinin erkek kahramanlarından biri olan *Ferhâd*, su

yolları yapmakla ünlü bir mühendis, mimar veya ressam olarak anılmaktadır. Bu üç kişi ve iki aşk çevresinde gelişen olaylar hikâyenin temelini oluşturmaktadır. Hikâyeyi eserlerine konu alan şairlerin bazıları üç kahramanı da kapsayarak aşk hikâyesini eserlerine yansıtıken, bazıları ise sadece *Ferhâd ile Şîrîn* hikayesini işlemiştir. *Ferhâd ü Şîrîn* ve *Ferhâdnâme* gibi adlarla bu aşk hikâyesini işleyen mesnevîlerde ise Hüsrev arka planda kalmış, *Ferhâd* olayların merkezinde yer almıştır. *Hüsrev ile Şîrîn*'den farklı olarak *Ferhâd*'in tarihî ve gerçek kişiliği belirsizdir. Şiirlerde *Ferhâd*'in öne çıkan özelliği ise sevgilisi Şîrîn' duyduğu aşk uğruna dağları delmesi ve sâdık bir âşık olmasıdır. Klasik Türk şiirinde ise genellikle sevgilisi uğruna gerçekleşmesi mümkün olmayan tehlike ve işleri göze alan, aşkından duyduğu üzüntü ile sevdiğine bile kavuşmadan hayata gözlerini yuman âşığı temsil etmektedir. (Zavotçu, 2006 : 154-155)

Sünbülzâde Vehbî divanında *Ferhâd* toplam 8 beyitte yer almaktadır. İçlerinden seçtiğimiz beyitlerin ilkinde benzer özellikleriyle Mecnûn ile birlikte anılmış, diğerinde ise Bî-sütûn dağı ile ilişkilendirilerek altına meyledenin taşa tutulması, güzel bir şeye tâlip olanın yoluna engeller çıkarılması, *Ferhâd*'in aşkı Şîrîn uğruna dağı delmesine benzetilmiştir.

*Sâhib-i himmet-i merdâneye zen-dostlarıñ
Hisse yok kıssa-i Mecnûn ile **Ferhâd**'ından
G. 196 / 5*

(*Mecnûn*)

*Zene mâ'il olanı taşa tutarmış rindân
Bî-sütûn'da görülen sûret-i **Ferhâd** gibi
G. 245 / 4*

3. 1. 10. Kâmil

Kelime anlamı olarak olgun, kendisini tanıyan, Hakk'ı bilen anlamlarına gelmektedir. Klasik Türk şiirinde ise zaman zaman âşığın, zaman zaman da mürşidin sıfatı olarak kullanılmıştır. (Zavotçu, 2006 : 270)

Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda 5 beyitte geçmektedir. Divanda geçen örneklerde ise âlim, bilgin, kemâle ermiş, olgun kişi anlamlarında kullanılmıştır.

*Olur âfâka rûşen 'ayb-ı merd-i **kâmil** elbette
Ki mâh-ı nâ-tamâm üzre kelef pek âşikâr olmaz
G. 106 / 2*

Kâmil, çoğul kullanımı olan *ehl-i kemâl* olarak da anılmaktadır. *Ehl-i kemâl*, kemal sahibi, olgun kimseler anlamına gelmektedir. Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda yer alan örneklerde de kemâl sahibi olgun kimseler anlamında kullanılmış olup, toplam 5 beyitte geçmektedir:

*Mahabbet eyleyip ashâb-ı mâle
Cihân düşmen idi **ehl-i kemâle**
K. 7 / 78*

3. 1. 11. Leylâ

Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanıdır. Şiirlerde sevgili yerine kullanılmaktadır. *Leylî* olarak da bilinmektedir. Benî Âmir kabilesinden olan Kays adıyla bilinen Mecnûn'un amcasının kızı olan *Leylâ* binti Mehdî b. Sa'dî'l-Âmirî'dir.

Hikâyeye göre *Leylâ ile Kays* daha çocukken birbirlerini severler. Bunu öğrenen Kays'ın babası *Leylâ*'yı babasından istese de Kays mecnun olduğu için kızı vermek istemezler. Bunun üzerine Kays üzüntüsünden kendisini çöllere verir, yabanî hayvanlar ile dostluk kurar ve insanlardan uzaklaşır. Yanık aşk şiirleri yazan Mecnûn'un şiirlerini okuyan Nevfel adlı bir Arap beyi Kays'ın durumuna çok üzülür ve *Leylâ*'yı onun için babasından ister fakat durum yine olumlu neticelenmez. Daha sonra Nevfel *Leylâ'nın* babası ile bu durumdan ötürü savaşır. Bunu öğrenen Kays yine de *Leylâ* ve ailesinin zor durumda kalmaması için *Leylâ'nın* ailesi savaşı kazansın diye dua eder fakat savaşta Nevfel gâlip gelir. Kays'ın duasını öğrenen Nevfel savaşı kazanmasına rağmen kızı almadan çeker gider. Bu sırada *Leylâ*'yı İbn Selâm adlı biriyle evlendirirler. Fakat *Leylâ* eğer kendisine el sürülürse kendisine musallat olan cinlerin her ikisini de öldüreceği yalanını İbn Selâm'a söylediğinden adam kendisine ömrünün sonuna kadar el süremeden vefat eder. Eşi vefat eden *Leylâ* özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz Mecnûn'un peşine düşer. Kendisini çölde bulduğunda ise Mecnûn çoktan maddî varlıklar ile ilgisini kesmiş, artık tamamen manevî aşka yönelmiştir. Umutsuzluğa kapılarak eli boş dönen *Leylâ* üzüntüsünden vefat eder. Bunu öğrenen Mecnûn ise *Leylâ'nın* mezarının başında *Leylâ* ile ahirette bir an önce buluşabilmek ümidiyle ölmek için yakarışlarda bulunur. Yakarışları kabul edilen Mecnûn oracıkta can verir. (Pala, 2007: 288)

Pek çok kaynağın bir efsane olarak nitelediği *Leylâ ile Mecnûn'un* hikâyesi asırlardır dilden dile dolaşmış, pek çok şairin mesnevîsinin konusu veya yazdığı bir şiirin ya mazmunu ya telmihi olmuş, divan şiirinde en fazla işlenen konuların başında gelmiştir. Bilindiği üzere divan şiirinde Mecnûn âşık'ın tipini, *Leylâ* ise sevgili tipini simgelemektedir. Divan şiirinde sevgili tipi olarak en çok *Leylâ'nın* adı geçmektedir.

Sünbülzâde Vehbî divanında âşık tipi olarak *Leylâ* toplam 9 yerde kullanılmıştır. Aşağıda verilen örnek beyitlerde de divan şiirinin genelinde rastlanan kullanım gibi Kays ve Mecnûn ile bir arada telmih yoluyla kullanılmış olan *Leylâ*, uğruna akıl kaçırılan bir sevgili tipini simgelemektedir.

Benim ol Kays-ı bî-sâmân-ı sevdâ-yı mecâzî kim

*Perîşân hâtırım dil-beste-i gîsû-yı **Leylâ'dır***

Kas. 1 / 52

(Kays)

Perîşân perçem-i cânân için mecnûn olup 'uşşâk

*Tagıtmış 'aklını gûyâ ser-i gîsû-yı **Leylâ'da***

K. 4 / 12

(Mecnûn)

3. 1. 12. Mecnûn

Kelime anlamı olarak cinnet geçirmiş, delirmiş demekse de, *Leylâ ile Mecnûn* mesnevisinin erkek kahramanıdır. Benî Âmir kabilesinden olan şair Kays b. El-Mülevvâhü'l-Âmirî'nin lakabıdır. *Leylâ ile Mecnûn* hikayesine Leylâ maddesinde değinilmiştir. Klasik Türk şiirinde *Mecnûn* âşık tipini simgelemektedir. Aşk mesnevî ve hikâye kahramanlarının içinde şiirlerde âşık tipini en yaygın olarak *Mecnûn* temsil etmiştir. (Pala, 2007: 300)

Sünbülzâde Vehbî divanında *Mecnûn* tipine 10 beyitte rastlanmıştır.

Divan şiirinde *Mecnûn*'un Leyla ile olan mektep arkadaşlığı, ona âşık olması, çöllere düşmesi, orada vahşi hayvanlarla olan ünsiyeti, sonunda Leyla'ya kavuşmasına rağmen onu tanımaması gibi birçok konu ele alınmaktadır. Bu konulara ek olarak *Mecnûn*'un ayaklarının zincire vurulması hadisesi de sıkça zikredilen telmihlerden olmuştur. Aşağıda verilen beyitler bu telmihe örnek teşkil etmektedir.

Giderdi bîd-i mecnûn belki sûy-ı kûh u hâmûna
Çemen bend etmeseydi pâyına zencîr-i enhârî
 K. 30 / 9

Dîde-i Leylâ-nîgehle turra-i zencîr ile
Eylemiş mecnûn hezârân 'âşık-ı bî-çâreyi
 G. 262 / 12

(Leylâ)

Divan şairleri genellikle kuşların çöllerde *Mecnûn*'un başına yuva yapması hikâyesine de telmihte bulunmuşlardır. Ve bu bağlamda kendilerinin başında da sevgilinin hayalinin yer ettiğini söylemişlerdir. Aşağıda yer alan beyit bu duruma örnektir.

Gezerken ser-bürehne hasret-i Leylî ile Mecnûn
Hevâ mürgânını ol lâne-i vâlâya kondurmuş
 G. 127 / 6

(Leylî)

Divan şiirinde âşık tipini simgeleyen tiplerin sıkça bir arada kullanıldığı beyitler de bulunmaktadır. Değineceğimiz örnekte âşık tipini simgeleyen *Ferhâd* ve *Mecnûn* bir arada kullanılmıştır. Efsanevî tiplerin kıssaları da divan şiirinde bu kıssalardan bir hisse almak bağlamında kullanılmıştır.

Sâhib-i himmet-i merdâneye zen-dostlarıñ
Hisse yok kıssa-i Mecnûn ile Ferhâd'ından
 G. 196 / 12

(Ferhâd)

Kays divan edebiyatında *Mecnûn*'un gerçek adı olarak şiirlerde kullanılmıştır. *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesindeki olaylara telmih yoluyla kullanılmış olup, şiirlerde âşık tipi olarak yer almaktadır. Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 8 beyitte geçmektedir.

Zincire vurulma hadisesi telmih yoluyla örnek beyitte yer almıştır. Aynı zamanda *Leylâ* ve *Mecnûn* ile de aşk hikâyesinden dolayı ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Eder biñ Kays-ı bî-sâmânı her târında der-zencîr

Hayâl-i mû-şikâfım vasf ederse zülf-i Leylâ'yı

K. 34 / 49

(Leylâ)

Mültezem menkbe-i Kays ise bilmem ne demek

İzdivâc etdi mi Mecnûn ile Leylâ-yı Sühan

K. 51 / 51

(Mecnûn, Leylâ)

3. 1. 13. Rind

İnsanların kendisi hakkında söylediklerine aldırış etmeyen, keyfinin istediği gibi davranan, aslında ilim irfan sahibi olmasına rağmen belli etmeyerek halktan biri gibi yaşayan kişidir. Bilgeliği en büyük özelliğidir. *Rind* ehli için bu dünyada yaşanan mutlulukların ve elemelerin arasında hiçbir fark yoktur. Rıza mertebesine ulaştığı için her şeyin Allah'ın takdiri ve rızasıyla meydana geldiğini bilen kâmil insandır. Ona göre dünyadaki nimetlerin hiçbir önemi ve değeri yoktur. Klasik Türk şiirinde divan şairleri de kendilerini genellikle *rind* olarak değerlendirmiştir. Hayatları boyunca içki kadehini elinde tutmamış olan şairlerin şiirlerinde meyhâneden, sâkîden bahsetmeleri çoğu zaman *rindâne* bir hayat yaşadıklarını göstermek istemelerinden kaynaklanmıştır. Klasik Türk şiirinde *rind* tipi, karşıtı olan zâhid ile zıtlık içinde beyitlerde anılmıştır. (Uludağ, 2012: 297)

Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 4 beyitte *rind* tipine rastlanmıştır. Verilen örnek beyitte zâhid ile beraber kullanılmıştır.

Zâhid-i hüşk ile hem-meşreb dil-i pür-cûş-ı rind

Bir yere gelse bilinmez seng mi mînâ mıdır

K. 31 / 34

3. 1. 14. Sâkî

Kelime anlamı olarak kadeh sunan, içki veren anlamlarına gelmektedir. Divan şiirinde tasvir edilen meclis ortamlarındaki ana unsurlardan biridir. Meclis ortamlarında ortada dolaşarak içki dağıtmak *sâkînin* görevidir. Klasik Türk şiirindeki kullanımıyla *sâkî* sevgili, kadehiyle dağıttığı içki ise sevgidir. Divan şiirinde şair içtiği içkiden değil, *sâkînin* güzelliğinden sarhoş olur. Şairler tarafından sevgili olarak görülen *sâkîden* yalnızca içki istenmez. Şair *sâkîden* vuslat veya dudağının içkisini sunmasını isteyebilir. Bunun yanı sıra *sâkî* şiirlerde Hızır'a benzetilmiştir. Bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapmasıyla anılmıştır. Meclise neşe vermesi ve parlaklık sunması şiirlerdeki bir diğer özelliğidir. *Sâkî* genellikle Klasik Türk şiirinde meclislerde içki hazırlayan, sunan ve şarkı söyleyen bir tiptir.

Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 26 beyitte *sâkî* tipi yer almaktadır. Aşağıdaki örnek beyitlerin ilkinde şair içki bardağını kendisine *sâkîyi* ise sevgiliye benzeterek, *sâkînin* kadehten içki içmesini sevgiliyle dudak dudağa kavuşması hayaline benzetmiştir. İkinci örnek beyitte de yine aynı şekilde *sâkî* sevgili, *sâkînin* elindeki kadeh ise şairin sevgiliden umduğu sevgidir. Sevgiliden sevgi görmek umuduyla şair, *sâkînin* ayağını yüzüne sürdüğünü söylemektedir. Üçüncü örnek beyitte ise *sâkî* meclise parlaklık vurması yönüyle anılmıştır. Son örneğimiz olan dördüncü beyitte ise üzüntü ve kederden helâk olmak üzere olan dertli kişilere adeta can vermesi, neşe saçması yönüyle kullanılmıştır.

İşkeste olursam da düşüp seng-i cefâya
Sâgar gibi sâkî ile fem-der-fem olaydım
 G. 195 / 2

Sâkî gelince meclise sâgar-be-dest mest
Sürdüm ayagina yüzümü ben de mest mest
 G. 23 / 1

Bezmi ey sâkî yine pür-tumturâk etmez misin
İş ayaga düşdü sen teşmîr-i sâk etmez misin
 G. 202 / 1

Gel bezme helâk eylemeden gam bizi ey mey
Sâkî yine cân tâzelesin al ele mey mey
 G. 243 / 1

3. 1. 15. Sevgili

Klasik Türk şiirinde kullanılan tipler arasında en yaygın kullanıma sahip olan tip *sevgili* tipidir. Divan şiirinde sevgili tipi çoğunlukla *can, cânân, cânâne, yâr, dost, mahbûb, habîb, ma'sûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, büt, nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultan, mâh, âfitâb, şûh, tabîb, dilberi, kâfir, bîvefâ, dildâr, hûnî, nazenîn, dilrübâ, dilârâ, dil-nüvâz, gil-i zâr, gülendâm, mehlikâ, melek, sâkî, perî, mutrîb* vb. kelimeler ile istiare yoluyla yerini bulmuştur.

Sevgili tipi Klasik Türk Edebiyatında üç temel tiplene ile karşımıza çıkmaktadır:

- 1) Yaşayan varlık olarak sevgili / maddî
- 2) Hayâlî unsur olarak sevgili / sembolik
- 3) Tasavvuf anlayışına göre sevgili / ilâhî (Akkuş, 2006: 393-402)

Klasik Türk şiirinde *sevgili* tipi çoğunlukla âşığa acı ve ızdırap çektirme yönüyle yer almıştır. Cana kastetmesi, zulmetmesi, türlü eziyetlerde sınır tanımaması onun en belirgin özelliğidir. Diğer belirgin özelliği ise kalbinin taş olmasıdır. Âşığa daima kayıtsız ve karşılıksız kalan *sevgili*, ona vuslat için de hiçbir zaman ümit vermemektedir. Âşığa söz verip sözünde durmayan, âşığın acı içinde ağlayıp inlemenelerini dinlemeyen, hatta âşığın ağlamasından zevk duyan, merhametsiz, sebepsiz yere âşığa türlü acılar çektiren kişidir. Şiirlerde bu acılara maruz kalan âşık ise zavallı ve günahsız olarak nitelendirilmiştir. Anılan tüm bu olumsuz yönleriyle *sevgili* hiçbir zaman

yadırganmaz ve ayıplanmaz. Sayılan tüm bu olumsuz özellikler *sevgilinin* olağan hâlleri olarak kabul edilmektedir. Hatta *sevgilinin* âşığa eziyetten vazgeçmesi, âşıktan yüz çevirmesi olarak kabul edilip istenmeyen bir durum olarak görülmüştür. *Sevgiliyi* gönül mülkünün sultanı olarak gören âşık tüm bu durumlardan hiçbir zaman şikâyetçi olmamıştır.

Bunlardan başka *sevgili* yalancı olma özelliğiyle de anılmaktadır. Âşığa cefalar çektirirken rakibe iltifatlar etmektedir. Bu tarz aşk oyunları *sevgili* âşığı kışkırtmaktadır. *Sevgili* nazlıdır, fettandır, hafif meşreptir, nâzik ve nâzenindir. Kolay kolay kendini âşığa göstermeyen *sevgili*, süslenişinin tabiata örnek oluşuyla da beyitlerde anılmaktadır. Âşık ise onu sadece hayallerinde görebilmektedir. Bu nedenle *sevgilinin* âşığa görüldüğü ender günler âşık için bayram sayılmaktadır. Âşığın *sevgiliye* ulaşmak için tek yolu ise mektuptur.

Aynı zamanda *sevgili* eğlence meclislerinin de vazgeçilmez kişisi olup paraya ve servete düşkünlüğü ile tanınmaktadır. Bu sebeple âşık tarafından *sevgiliye* verilebilecek en güzel hediye ise kendi güzelliğine bakıp âşık olacağı ve böyle âşığın yaşattığı acıları daha iyi anlayabileceği bir aynadır.

Bunların haricinde *sevgili* can bağışlayıcı özelliğiyle bilinmektedir. Şiirlerde *sevgili* daima en genç yaşındadır. Klasik Türk şiirinde *sevgili* daima yüceltilen taraf olmuştur. O âşığın acılarının sebebi hem de acıları unutturabilen tek kişidir. Ayrıca *sevgilinin* sözü âşık için kanun gibi mühimdir. (Pala, 2007: 402)

Şiirlerde *sevgiliye* ilişkili kullanılan mecaz ve teşbihler adeta sınırsızdır. Perî, melek, Hûrî, pervanenin mumu, ay, güneş, kible, Kâbe vb bunlardan bazılarıdır. Sünbülzâde Vehbî divanında çokça beyitte *sevgili* tipi için kullanılan kelimelere rastlanmıştır. Her biri yukarıda değindiğimiz özellikleri içinde barındıran örnek beyitleriyle ve anılış sıklıklarıyla aşağıda verilmiştir.

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *âfitâb* kullanımına toplam 51 beyitte rastlanmıştır. 44 beyitten oluşan 35 numaralı kaside *âfitâb* redifli olarak kaleme alınmıştır.

Mil-i şu 'â' ile gözüne çeksin âfitâb
Bir sürmedir ki hâk-i rehi Isfahân değer
 K. 67 / 3

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *bî-vefâ* kullanımına toplam 7 beyitte rastlanmıştır.

Yanıñdan def'-i agyâr-ı bed-endîşi ehem sandım
Sanarsın kim yine ey bî-vefâ ben saña kem sandım
 G. 183 / 1

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *cânân*, *cânâne* kullanımına toplam 21 beyitte rastlanmıştır.

Fiten erbâbı gözlerden nihândır şimdi görmüş yok
Meger 'âşık göre rü'yâda çeşm-i şûh-ı cânânı
 K. 5 / 18

Şikeste hâme ile ser-nüvişt-i 'âşıkdır

Sahîfe-i ruh-ı cânânede bu hatt-ı gubâr

K. 50 / 88

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *dil-ârâ* kullanımına toplam 20 beyitte rastlanmıştır.

'Aks-i ruhsâr-ı dil-ârâsın görüp âyinede

Bir rakîbim dahi kendi oldu hod-bîn olmada

G. 225 / 2

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *dilber* kullanımına toplam 53 beyitte rastlanmıştır.

Misâl-i gerden-i dilber ki hûn-ı 'âşık içmiştir

Açar reng-i şarâbı perde-i nâzükter-i mînâ

G. 6 / 7

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *dildâr* kullanımına toplam 16 beyitte rastlanmıştır.

Degildir ihtiyârı tâze sevmek i'timâd etmem

Eger derlerse Vehbî pîr olup dildârdan geçmiş

G. 117 / 5

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *dil-rübâ* kullanımına toplam 6 beyitte rastlanmıştır.

Şebnem-i üftâde-veş pâ-mâl-i bâg-ı hüsnünü

Cezb eder bâlâya mihr-i dil-rübâ-yı âfitâb

K. 35 / 2

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *gül-endâm* kullanımına toplam 3 beyitte rastlanmıştır.

Şarâb-ı dil-küşâdan bezm-i meyde ol gül-endâma

Küşâyış gelmedikçe râzını 'uşşâk-ı zâr açmaz

G. 104 / 2

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *hûb* kullanımına toplam 12 beyitte, *hûbân* kullanımına 33 beyitte rastlanmıştır.

Ney gibi hûb nevâlar edicek ey Vehbî

Nagme-i kilik-i hoş-âvâzına meftûn oldum

G. 186 / 5

Olurdum ki nazar-bâz-ı siyehkâr

Hayâl-i çeşm-i hûbân ile bîmâr

K. 1 / 31

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipi olarak fazlaca kullanılmış olan *hurşîd*, toplam 78 beyitte geçmektedir.

*Ebr-i siyehi perde çeker çeşmine **hurşîd**
Zülfün gehî kaldırsa o ruhsâr-ı müşa'şa'
G. 141 / 4*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *kâfir* kullanımına toplam 17 beyitte rastlanmıştır.

*Kes rakîb-i **kâfiri** çengâle ur meydâna as
Tîgiñi şâh-ı cihânım 'arş-ı istihsâna as
G. 130 / 1*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *mâh* kullanımına toplam 14 beyitte rastlanmıştır.

*Ham etmiş iken hâle gibi kaddimi cevri
Ol **mâh** yine sîne-i 'uryâna çekilmez
G. 97 / 4*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *mahbûb* kullanımına toplam 2 beyitte rastlanmıştır.

*Hem sâkî vü hem mutrib-i rengîn negamım var
Mahbûb ile mey içmeden özge ne gamım var
G. 89 / 1*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *ma'sûk* kullanımına toplam 4 beyitte rastlanmıştır.

*Sen ey Vehbî cihânda öyle bir **ma'sûk** bulmazsın
Ne dem isterse yanında o bî-pervâ bulur 'âşık
G. 153 / 5*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *nâzenîn* kullanımına toplam 12 beyitte rastlanmıştır.

*Tâb-ı hacletden kızarmazdı bu gûne çehresi
Nâzenînim gül yüzüñden etmeseydi 'âr gül
K. 38 / 45*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *nigâr* kullanımına toplam 8 beyitte rastlanmıştır.

*Berîd-i âh gidip gelmek üzre ey Vehbî
Peyâm-ı vuslata dâ'ir nigârdan ne haber
K. 57 / 5*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *perî* kullanımına toplam 15 beyitte rastlanmıştır.

*Lebiñ dünyâyı teshîr eylemişdir ey perî bilmem
Hat-ı la'liñ midir nakşî 'aceb mühr-i Süleymân'ıñ
G. 162 / 2*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *sanem* kullanımına toplam 3 beyitte rastlanmıştır.

*Mâsivâ nakşını mahv eyleyegör hâtırdan
Olmasın Ka'be-i dil sûreti beytû's-sanemiñ
G. 167 / 2*

Sünbülzâde Vehbî divanında *sevgili* tipinin örneği olarak *yâr* kullanımına toplam 20 beyitte rastlanmıştır.

*Yâr hem-bezm olup agyâr ile peymâne çeker
'Âşık-ı zâr 'abes na'ra-i mestâne çeker
G. 61 / 1*

3. 1. 16. Sûfî

Kelime anlamı olarak *sûfî* tasavvuf yolunda olan kişi anlamına gelmektedir. İlk *sûfîler* Hint-İran dinleri ile Hristiyanlık tesiri altında kalarak İslâmiyette olmayan zâhitliği kendilerine meslek edinmişlerdir. Daha sonradan ise *sûfîler*, Vahdet-i Vücûd etrafında geliştirdikleri düşünceleri benimsemişlerdir. İlerleyen dönemlerde ise zâhid veya sofî kelimeleri de *sûfîyi* karşılar olmuştur. Âlimler ve *sûfîler* arasında yıllar boyu süren zıtlıklar olmuştur. Bu zıtlığın kaynağına bakılacak olunursa âlimler akıl yoluyla Allah'a ulaşmak istemelerine karşılık, *sûfîler* Allah'a ancak gönülde hissedilen aşk ile ulaşabileceğini savunmuşlardır. Buradan kaynaklanan bir sebep olarak tekke ile medrese arasında hep bir düşmanlık vardır. Divan şairleri de bu karşıtlık arasında genellikle medreseden taraf tutmuşlardır. (Pala, 2007: 408)

Sünbülzâde Vehbî divanında *sûfî* tipi toplam 7 beyitte geçmektedir. Aşağıdaki örnek beyitte *sûfînin* daima güzellikleri görmeyen ızdıraplı hâline vurgu yapılmıştır.

*Usandık ağlamış çehreyle ol vech-i 'abûsuñdan
Be hey sûfî nedir bu bed-edâ bir gün de handân ol*

G. 173 / 4

3. 1. 17. Şîrîn

Hüsrev ile Şîrîn yahut *Ferhâd ile Şîrîn* hikâyesinin kadın kahramanıdır. Şiirlerde çoğunlukla Ferhâd ve Hüsrev arasında kalışıyla anılmaktadır. Hikâyenin detaylarına Ferhâd maddesinde yer verilmiştir. *Şîrîn* Klasik Türk şiirinde sevgili tipini temsil etmektedir. (Zavotçu, 2006: 517) Sünbülzâde Vehbî divanında *Şîrîn* tipine toplam 2 beyitte rastlanmıştır.

Aşağıda yer alan örnek beyitte Ferhâd'ın *Şîrîn*'e kavuşmak için dağı delmesi olayına değinilmiş, Ferhâd'ın kullandığı baltanın feryâd edişi *Şîrîn*'in kalbinin taştan olması ile ilişkilendirilmiştir. Klasik Türk şiirinde sıkça karşılaşıldığı gibi *Şîrîn* tipi Ferhâd ile bir arada kullanılmıştır.

*Ne sengîn dil deyü Şîrîn'e ta 'ne etmese kühsâr
Hemân etmezdi belki tîşe-i Ferhâd'dan feryâd
G. 43 / 4*

(Ferhâd)

3. 1. 18. Vâmık

Vâmık u Azrâ hikâyesinin baş erkek kahramanı olan *Vâmık*, Azrâ'ya âşıktır ve Klasik Türk şiirinde âşık tipinin karşılığı olarak yer almıştır. Hikâyede anlatılana göre tıpkı Azrâ gibi o da çok küçük yaştan itibaren olağanüstü özelliklere sahiptir. Henüz bir yaşındayken bülbül gibi konuşup on yaşındaymış gibi güç kazanmış, üç yaşındayken yetişkinlerin sahip olduğu bütün özelliklere sahip olmuş, beş yaşındayken beş duyu organı olgun ve gelişkin düzeye gelmiş, on iki yaşındayken tüm savaş yeteneklerine sahip olmuş, on beş yaşına geldiğindeyse güzelliğiyle tüm dünyada ün kazanmıştır. Güzelliği dillere yayılan *Vâmık*'ın ününü işiten Azrâ ona âşık olmuştur. *Vâmık* ise bir kervanda kendisine hediye edilen ipek üzerine işlenmiş resimdeki Azrâ'ya sevdalanmıştır. Aynı zamanda *Vâmık* Hz. Süleyman'dan evlilik yâdigârı bir sandıkla ödüllendirilerek peygamberin lütfuna erişir ve manevî değer de yüklenir. *Vâmık*'ın Klasik Türk şiirinde de sıkça kullanılan ve en çok bilinen diğer özellikleri ise savaşçılığı başta olmak üzere, olağanüstü güce sahip hayvanlarla konuşması, olağanüstü özelliklerine rağmen sıradan bir insan gibi üzülmesi, aşkı yüzünden ağlayıp inlemesi, kahramanca savaşarak sevdiğini elde etmesi, arkadaşlarının uğruna savaşarak sadakat ve yiğitlik simgesi olmasıdır. Ferhâd ve Mecnûn kadar yaygın kullanılmasa da *Vâmık*, Klasik Türk şiirinde âşık tipi olarak yer almaktadır. Âşık tipi olarak kullanımın yanı sıra devrin âşığının aşkı yanında aşkı küçümsenip hafife alınan efsanevî bir kişilik olarak da şiirlerde anılmaktadır. (Zavotçu, 2006: 544)

Sünbülzâde Vehbî divanında *Vâmık* tipine yalnızca 2 beyitte rastlanmıştır.

Aşağıda yer alan beyit de Klasik Türk şiirinde yaygın görüldüğü gibi *Vâmık*'ın Azrâ ile bir arada kullanılmasına örnektir.

*Beyân-ı 'özü ederdi ibtilâ-yı nâbe-câsından
Göreydi çeşm-i Vâmık bîkr-i fikrim gibi 'Azrâ'yı
K. 34 / 50*

(Azrâ)

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2020, Yıl 8, Sayı: 22

Issn: 2147-8872

3. 1. 19. Yûsuf

Kur'an'da adı geçen, Hz. Ya'kûb'un oğlu, İshâk peygamberin torunu olan *Yûsuf* peygamberdir. Aynı zamanda *Mâh-ı Ken'ân* olarak da anılmaktadır. Başından geçen dillere destan olmuş hikâyesi Kur'an'da uzunca anlatılmıştır.

Kıssayı kısaca anımsamak gerekirse, Yakup peygamberin 12 oğlundan biri olan ve daha küçücükken rüyasında yıldızların ve gezegenlerin kendisine secde ettiğini gören *Yûsuf*, kardeşleri tarafından çok kıskanılır ve kuyuya atılır. Kardeşleri babalarına ise *Yûsuf'un* kana buladıklarını gömleğini getirerek, onu bir kurdun yediği yalanını söylerler. Yoldan geçen kervancılar tarafından kuyuda bulunan *Yûsuf*, Mısır'a getirilerek Mısır azizine çok iyi bir fiyata satılır. Güzelliğiyle dikkat çeken *Yûsuf'a* azizin eşi Züleyhâ âşık olur. Fakat bu aşka *Yûsuf* karşılık vermez. Bu aşka yanaşmayan *Yûsuf* Züleyhâ'nın elinden kaçarken arkadan gömleği yırtılır. Bu hâlde azize yakalanan *Yûsuf'u* Züleyhâ kendisine saldırmakla suçlar. Ama yine de asıl saldıranın bir zaman sonra Züleyhâ olduğu ortaya çıkar. Gün geçtikçe *Yûsuf'a* olan aşkı dillere düşen Züleyhâ, kendisini yadırgayan kadınları evine çağırır ve *Yûsuf'un* güzelliğini gören kadınlar Züleyhâ'ya hak vererek hayranlıktan dilleri tutulmuş bir şekilde meyve kestikleri bıçaklarla bileklerini keserler. Züleyhâ'nın ısrarlarına rağmen onun aşkına karşılık vermeyen *Yûsuf* zindana atılır ve yıllarca zindanda kaldığı dönemde yaptığı rüya yorumlarıyla dikkat çeker. Bir gün hiç kimsenin yorumlayamadığı rüya yorumu vesilesiyle hem kendi zindandan kurtulur, hem de Mısır 7 yıl sürecek olan kıtlık için önlemlerini önceden almış olur. Kıtlık vesilesiyle Mısır'a gelen kardeşleriyle yıllar sonra karşılaşan *Yûsuf'tan* kardeşleri özür diler. Kardeşleri yıllarca yaşadığı üzüntüden artık gözleri görmeyen *Yûsuf'un* babasına *Yûsuf'un* gömleğini getirip koklattıkları anda Yakup peygamberin gözleri açılır. Daha sonra hep birlikte Mısır'a giden Yakup peygamber ve oğulları, Mısır'da *Yûsuf'un* koruması altında mutlu bir şekilde hayatlarına devam ederler. Daha sonraki yıllarda ise *Yûsuf* ve Züleyhâ evlenirler.

Klasik Türk şiirinde *Yûsuf* sıklıkla anılan tipler arasındadır. *Yûsuf'un* güzelliği, kardeşlerinin onu kuyuya atması, Mısır'da ağırlığınca altın değerinde alıcı bulması, Züleyhâ ile olan aşk hikâyesi, uzunca yıllar zindana atılması, kölelikten Mısır'ın sultanlığına yükselişi vb. yönlerle şiirlerde sıklıkla anılan bir tip olmuştur. (Zavotçu, 2006: 568-573)

Sünbülzâde Vehbî divanında *Yûsuf* tipi toplam 38 beyitte geçmektedir. Aşağıda çeşitli yönleriyle anıldığı örnek beyitler verilmiştir.

Aşağıda yer alan örnek beyitte Yûsuf, sevgilinin güzelliği Yûsuf'a benzetilerek anılmıştır.

Bakdım alır göz ile o Yûsuf-melâhate
İklîm-i Mısır-veş niçe kişversitân değer
 G. 67 / 2

Verilen örnek beyitte Yusuf'un zindana atılması olayına değinilmiştir.

Yûsuf-âsâ gâh çâh-ı gamda geh zindândayım
Bilmedi şart-ı uhuvvet neydigin ihvân dirîg
 G. 145 / 4

Aşağıdaki örnek beyitte olduğu gibi divan şiriinde Yusuf ve Zeliha'nın beraber anılması sıkça rastlanan bir durumdur.

*Sabâhat-bahş-ı Yûsuf ol likâ-yı pür-melâhatdır
Ki cârûb-ı harîm-i 'ismetî zülfi-Zelîhâ'dır*

K. 1 / 15

(Zelîhâ)

Son örnek beyitimizde ise Yûsuf Mısır'a sultan oluşu vesilesiyle yer almıştır.

*Severseñ Yûsuf-âsâ bir meh-i pâkîze-dâmân sev
'Azîz-ı Mısır-ı istignâ müselleme şâh-ı hûbân sev*

G. 211 / 1

3. 1. 20. Zâhid

Kelime anlamı olarak kaba sofu anlamına gelen *zâhid*, Allah'ın emir ve yasaklarına uymakla beraber şüpheli şeylerden de kaçınan kişilerdir. Ancak *zâhidlerin* dinî anlayışı sınırlıdır ve derine inememektedirler. İlim ve imanı dış görünüşüyle anlayıp derine inmeyen, anladıkları bu şekilde de başkalarına anlatıp insanlara öğütler veren ve bu vesileyle toplumun düzenini değiştirdiklerini zannenden kişilerdir. Dar kalıplı dünya görüşüne sahip olduklarından çoğu zaman gülünç duruma düşmektedirler. Hakîkî imanı idrak edemeyen ve samimiyetleri olmayan kişilerdir. *Zâhid* aşkı inkâr ettiğinden şiiirlerde genellikle âşıkla yaşadıkları zıtlıklarla anılmaktadırlar. Etrafındaki güzellikleri göremeyen, başkalarını sıkıp ızdırap veren, geçimsiz olup tek arzuları cennete kavuşmak olan kişileridir. (Pala, 2007: 488)

Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 53 beyitte *zâhid* tipine rastlanmıştır.

Aşağıda yer alan örnek beyitte âşık sevgilisi için can verirken *zâhidin* öğütlerinin âşığa acı verdiği yönüyle *zâhid* tipi kullanılmıştır.

*Cân verirken ol leb-i şîrine zâhid pend eder
'Âşık gelmez mi bu âheng-i bî-hengâm telh*

G. 41 / 4

Verilen örnek beyitte *zâhidin* dolu kadehi görünce günah olduğu için boşaltacağı fakat aslında kendisinin gizli gizli testilerce içki içtiği söylenerek, göstermelik olarak dini yaşayış biçimine değinilmiştir.

*Gerçi zâhid tolu peymâneyi gördükçe döker
Kendisi boş mu turur gizli sebûlarla döker*

G. 69 / 1

Aşağıdaki örnek beyitte eğer ki *zâhidin* tesbihi dönüş yaparak çektiği zikirler riyaya dayanmasaydı aslında onun yolunun dervişlerin yolu olduğuna değinilmiş, *zâhidin* riyâkâr yönüne vurgu yapılmıştır.

İstikâmetde 'asâya tayanırdı zâhid
Olmasa gerdiş-i tesbîhi riyâya dâ'ir
G. 83 / 3

Aşağıda yer alan beyitte ise şair *zâhidin* sevgilinin siyah zülfünün kıymetini anlamamasını onun ilim yoksunu cahil kimse oluşuyla bağlamaktadır.

Zâhid bilir mi kadrini zülf-i siyâhınıñ
Yokdur sivâda 'ilmi o cehl-i mürekkebin
G. 164 / 2

Aşağıdaki örnek beyitte Allah'ın emirlerini yerine getirmeye çalışan ve şüpheli şeylerden de kaçınarak yaşamını sürdüren *zâhid* bile eğer şarabın verdiği keyiften haberdar olmuş olursa kesinlikle tenhada bu keyfi çıkaracağı yönüyle *zâhid* tipine yer verilmiştir.

Zâhid dahi tenhâca safâsın çıkarırdı
Keyfiyyetini bilse nedir zevki ne şey mey
G. 243 / 4

3. 1. 21. Zelîhâ (Züleyhâ)

Mısır azizinin eşi olup, Yûsuf ve *Züleyhâ* mesnevîsinin başkahramanıdır. Hikâyenin detaylarına Yûsuf maddesinde yer verilmiştir. *Zelîha* Klasik Türk şiirinde çoğunlukla Yûsuf ile bir arada anılmaktadır. Genellikle güzellik karşısında hayrân olan kişiyi ve âşığı temsil etmek için kullanılmıştır. Sünbülzâde Vehbî divanında ise toplam 8 beyitte geçmektedir. Yûsuf kıssasına telmih yapılarak anıldığı örnek beyitlerden birkaç tanesi aşağıda yer almaktadır.

Hüsnü var mı bu kadar Yûsuf'u telmîh ederek
Çâk ola perde-i nâmûs-ı Zelîhâ-yı Sühan
K. 51 / 53

(Yûsuf)

Bahâ-yı hüsn-i dilber şevk-i 'âşıkdan olur ma'lûm
Alır gözle bakanlar Yûsuf'a baksın Zelîhâ'ya
G. 34 / 2

(Yûsuf)

3. 2. Sembolik Tipler

3. 2. 1. Bülbul

Klasik Türk şiirinde *bülbul*, sevgiliye aşk şarkıları ve şiirleri okuyan, sevgilinin güzelliğini öven, şakayışlarıyla ağlayıp inleyen özellikleriyle bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönü olarak anılmaktadır. *Bülbul* güle âşık kabul edildiğinden *bülbul* âşık, gül ise sevgiliyi temsil etmektedir. Şiirlerde hep bu bağlamda anılmıştır. Sevgilinin eziyet ve cefaları nasıl ki âşığın gönlünü yakarsa, gülün de dikenleri *bülbulün* ciğerini deler. Sevgilide ayrı düşen âşığın inlemeleri gibi, *bülbul* de gülden ayrı olunca inleyişler içinde olur. Şiirlerde de anıldığı gibi gül nâz, *bülbul* niyâz için yaratılmış gibidir. (Pala, 2007: 77)

Bülbul tüm bu yönleriyle şiirlerde sıkça anılan tiplerden biridir. Şiirlerde aynı zamanda andelîb olarak da geçmektedir. O şekilde anıldığı beyitlere de örnekler bir alt maddede verilmiştir. Sünbülzâde Vehbî divanında *bülbul* tipi toplam 68 beyitte geçmektedir.

Aşağıdaki örnek beyitte âşık kendisini *bülbul* olarak nitelendirmiş ve dokuz bahçenin bahçıvanlarının onun bir nağmesini duyabilmek için bin gül bahçesi feda edebileceğini ifade etmiştir. *Bülbulün* âşığı, gül bahçelerinin ise sevgiliyi temsil ettiğine örnek bir beyittir.

Ol bülbulüm ki nüh-çemeniñ bâgbânları
Bir nagmemi işitmege biñ gülsitân verir
 K. 70 / 54

Aşağıda yer verilen her iki örnekte de *bülbul* âşık, gül sevgili konumunda olup gül goncasının *bülbüle* gizlice açılması yani sevgilinin âşığına ümit vermesi kastedilmiştir. İlk beyitte *bülbulün* duyduğu aşk heyecanıyla güle şakıması sebebiyle bu gizli sırrın açığa çıkacağı belirtilmiştir. Diğer beyitte ise nergis ile kastedilen rakibin onları gizlice izlediğine değinilmiştir.

Tenhâ açılrsa bir gece gül-gonçe bülbüle
Vakt-i seherde nâlesi ifşâ-yı râz eder
 G. 86 / 6

Bülbüle gâhice tenhâ açılırdı gonçe
Gözedir gizlice bir gûşeden ammâ nergis
 G. 113 / 3

Klasik Türk şiirinde *bülbul* tipi olarak *andelîb* kelimesinin kullanımı da yaygındır. Sünbülzâde Vehbî divanında *andelîb* tipi toplam 10 beyitte geçmektedir.

Aşağıda yer alan örnek beyitte şair aşkın gül bahçesine rengârenk bir gazel yazdığını bildirerek, gül bahçesindeki gül ile simgelediği sevgilisine şiirini diletmek için *andelîbden* şiirini ezberleyip okumasını rica etmektedir. *Andelîb* tipi örnek beyitte gül bahçesindeki şakayışı yönüyle anılmıştır.

Gülsitân-ı 'aşka bir rengîn gazel yazdım yine
'Andelîb ezberleyip gûş eylesin tekrâr gül
 K. 38 / 40

3. 2. 2. Gül

Gül, Klasik Türk edebiyatında şiirlerde en fazla yer verilenlerden biridir. Kelime anlamı olarak bir çiçek adı olan *gül*, Klasik Türk şiirinde sevgilin kastedildiği tip olarak yer edinmiştir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıklıkla ilişkilendirilerek beyitlerde yer almıştır. Şiirlerde rengiyle, kokusuyla, tazeliğiyle, çemen ve baharla, gülistân-gülşen-gülzâr ile, bülbülle sıklıkla bir arada anılmıştır. Bülbül âşığı simgeleyen bir tip iken, gül sevgiliyi temsil etmiştir. Sevgilinin endâmı, güzelliği, teri, dudağı, kulakları, yanakları, eli vb. gülde bulunan özelliklerle ifade edilmiştir. (Pala, 2007: 171-172)

Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 187 beyitte *gül* tipi geçmektedir. Divanda 37 ve 38 numaralı kasideler *gül* redifiyle kaleme alınmıştır. Ayrıca 169 ve 171 numaralı gazeller de *gül* redifiyle yazılmış gazellerdir.

Aşağıda verilen örnek beyitte ise sevgili konumunda olan *gülün* inleyen âşık konumunda olan bülbüle açılması yönüne vurgu yapılmıştır.

*Âşüfte dilim 'ârız-ı cânâna açılmış
Şol gül gibi kim bülbül-i nâlâna açılmış
G. 124 / 1*

3. 2. 3. Pervâne

Kelime anlamı olarak geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek demek olan *pervâne*, Klasik Türk şiirinde âşığı temsil etmektedir. Şairler sevgilisini mum ışığına, kendisini ise *pervâne*ye benzetmişlerdir. (Pala, 2007: 370)

Dolayısıyla şiirlerde çoğunlukla *şem'* ile birlikte anılmıştır. Sünbülzâde Vehbî divanında da genellikle bu şekilde anılmış olup, toplamda 13 beyitte geçmektedir. *Şem'* ve *pervânenin* birlikte anıldığı örnek beyitlerden bir tanesi aşağıda verilmiştir.

*Nice ben olmayayım saña yana yana fedâ
Kendisin eyler iken şem'aya pervâne fedâ
G. 12 / 1*

3. 2. 4. Şem'

Şem', kelime anlamı olarak mum demektir. Klasik Türk şiirinde yanması ve ışık kaynağı olması yönüyle sevgiliyi temsil etmektedir. Işığın etrafında dönen *pervâne* ise âşığı temsil ettiğinden şiirlerde sıklıkla *pervâne* ile beraber anılmaktadır. Şiirlerde sevgilinin yüzü, yanağı, vuslatı, güzelliği muma benzetilmiştir. (Pala, 2007: 427)

Sünbülzâde Vehbî divanında da *şem'* tipi fazlaca yer bulmuş, toplam 45 beyitte yer almıştır. Aşağıdaki örnek beyitlerde *pervâne* âşık, *şem'* sevgili konumundadır. Bu beyitlerde *şem'* gül dağıtmasıyla sevgilinin yüzünü ve güzelliğini temsil etmiştir. Ayrıca aydınlık vermesinin yanı sıra yakıcı oluşu yönüyle de değinilmiştir.

*Fürûg-ı 'ârızîñ 'arz eyle tâb-âver degilsem de
Yanarsa şem'-i sûzâna per-i pervâne pervâ ne
G. 221 / 2*

*Pervânesin kül eyler ise şem'-i gül-feşân
Bî-çâre 'andelîbi yakar bî-şerâr gül
K. 37 / 14*

Sonuç

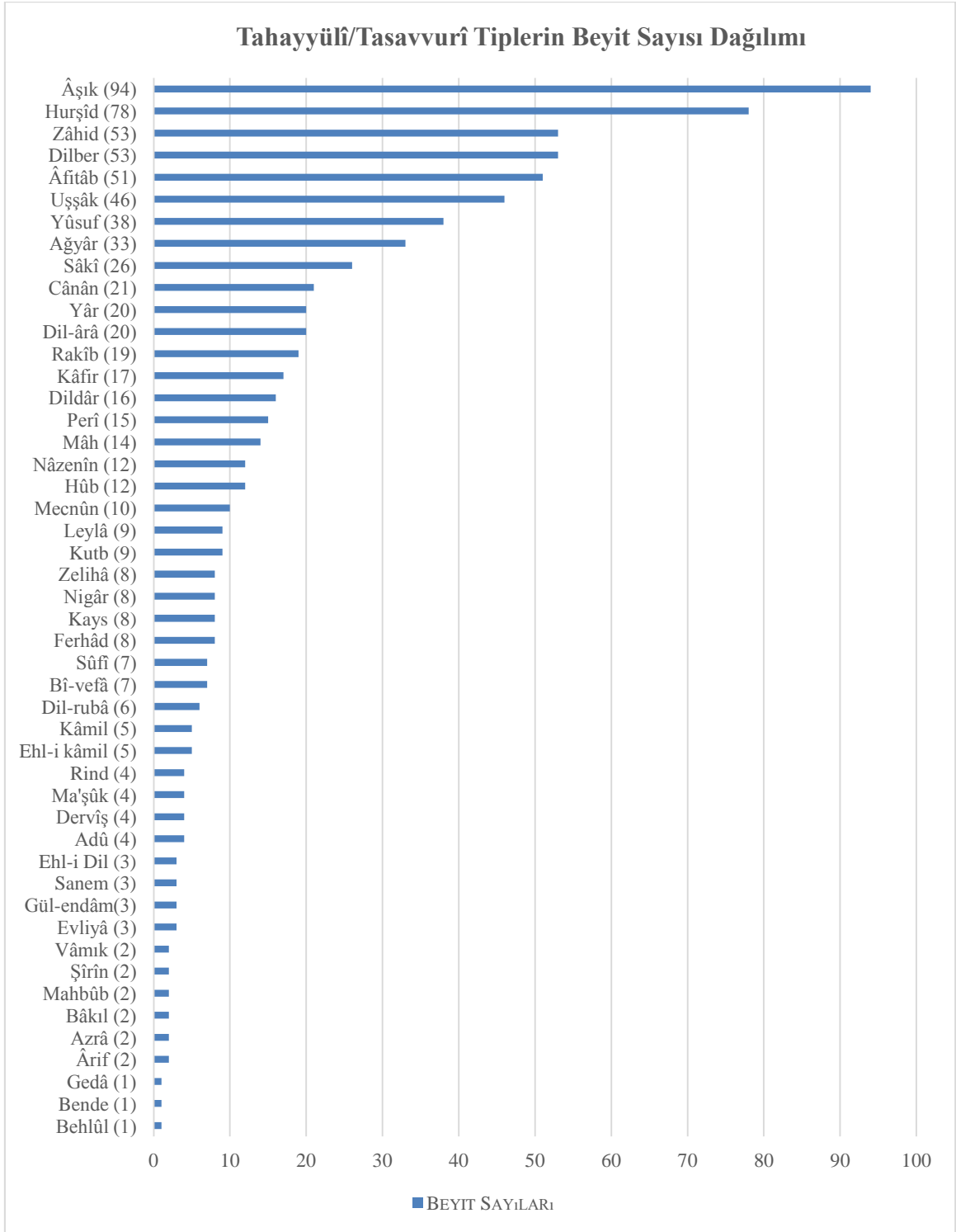
Klasik Türk şiirinde tipler ve kişilikler bahsine katkı sağlamayı hedefleyen bu çalışmada, Sünbülzâde Vehbî Divanı örneği üzerinden tipler bahsi değerlendirilmiştir. Tahayyülî/tasavvurî ve sembolik tipler olmak üzere iki grupta incelenen divandaki tiplerin, genellikle Klasik Türk şiirindeki yaygın kullanımlarıyla divanda yer aldığı saptanmıştır. Bir tipin kendisi ile beraber birçok farklı adlı kullanımına rastlanmıştır. Bazen de bir tip kendisi hiç kullanılmamış, örneğin *sevgili* tipi gibi *âfitâb*, *dilber*, *kâfir*, *nâzenin* vb. birçok farklı kullanımla şiirlerde görünür kılınmıştır. Divan şiirlerinde zamanla âşık ve sevgili tipi özelliğini kazanan aşk kahramanlarına (Yûsuf ve Zelîha, Leylâ ve Mecnûn vb.) da Sünbülzâde Vehvî Divanı'nda yer verilmiştir. Divanda *evliyâ*, *sûfî*, *dervîş* gibi tasavvufî tipler de yer almıştır. Her bir tip, kendisini en iyi temsil edecek örnek beyitlerdeki anlîş biçimleri vurgulanarak ve divanda toplam kaç beyitte geçtiği tespit edilerek işlenmiştir.

Çalışmanın neticesi olarak Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda toplam 20 tane tahayyülî/tasavvurî tip, 4 tane sembolik tip belirlenmiştir. Bu sayı, tiplerin farklı adlı kullanımlarıyla artmaktadır. Alt başlıkları da dahil ederek toplam tip sayısına tekrar bakılacak olunursa, 44 tane tahayyülî/tasavvurî tip, 5 tane sembolik tip tespit edilmiştir. Divanda belirlenen tahayyülî/tasavvurî tipleri alfabetik olarak sıralamak gerekirse; *'adû*, *âfitâb*, *ağyâr*, *ârif*, *âşık*, *Azrâ*, *bâkıl*, *behlûl*, *bende*, *bî-vefâ*, *cânân-cânâne*, *dervîş*, *dil-ârâ*, *dilber*, *dildâr*, *dil-rübâ*, *ehl-i dil*, *ehl-i kemâl*, *evliyâ*, *Ferhâd*, *gedâ*, *gül-endâm*, *hûb-hûbân*, *hurşîd*, *kâfir*, *kâmil*, *Kays*, *kutb*, *Leylâ*, *mâh*, *mahbûb*, *ma'sûk*, *Mecnûn*, *nâzenîn*, *nigâr*, *perî*, *rakîb*, *rind*, *sâkî*, *sanem*, *sevgili*, *sûfî*, *Şîrîn*, *uşşâk*, *Vâmık*, *yâr*, *Yûsûf*, *zâhid*, *Zelîhâ* şeklindedir. Divanda yer alan sembolik tipler ise alfabetik olarak *andelîb*, *bûlbûl*, *gül*, *pervâne*, *şem'* olarak sıralanabilmektedir.

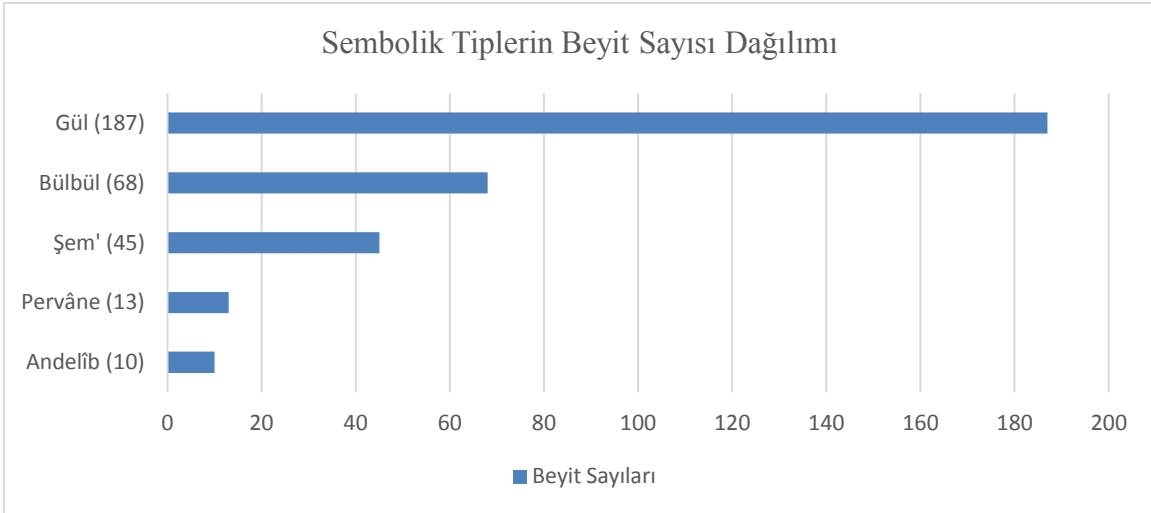
Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda toplam 1094 adet beyitte tip tespit edilmiştir. Bunların 771 adedi tahayyülî/tasavvurî tipleri, 401 adedi sembolik tipleri ihtivâ eden beyitlerdir. Klasik Türk şiirinde sıkça yer alan bu tiplerden özellikle *âşık* ve *sevgili* tipleri, yer yer *rakîb* tipinin de olaya dahil edildiği beyitlerle en yaygın kullanıma sahip olanlardır. Sünbülzâde Vehbî divanında da bu tiplerin sıkça kullanıldığı belirlenmiştir. Öyle ki, tahayyülî/tasavvurî tiplerden 94 beyit ile en fazla beyit sayısına sahip olan *âşık* tipidir. Hatta *âşık* tipini karşılayan alt tiplerin kullanımının toplam sayısına bakılacak olunursa, *bende* (1), *ehl-i dil* (3), *gedâ* (1), *uşşâk* (46) ile toplam 51 beyit daha bu sayıya eklenerek genel toplamda 145 beyitte *âşık* tipi kullanılmıştır denilebilir. Divanda *sevgili* tipi varlığını kendisine karşılık gelen alt tipleriyle göstermiştir. Her ne kadar en fazla *âşık* tipi kullanılmış görünse de aslında *sevgili* tipinin alt tipleri, toplamda daha yaygın bir kullanıma sahiptir. *Sevgili* tipinin alt tipler şeklindeki kullanımının toplam beyit sayılarına bakılacak

olunursa, *hurşîd* (78), *âfitâb* (51), *bî-vefâ* (7), *cânân-cânâne* (21), *dil-ârâ* (20), *dilber* (53), *dildâr* (16), *dil-rubâ* (6), *gül-endâm* (3), *hûb-hûbân* (12), *kâfir* (17), *mâh* (14), *mahbûb* (2), *ma'şûk* (4), *nâzenîn* (12), *nigâr* (8), *perî* (15), *sanem* (3), *yâr* (20) ile toplam 362 beyitte sevgili tipine karşılık gelen tip kullanılmıştır. Divan şiirinde *sevgili* ve *âşık* tiplerinin olmazsa olmazı *rakîb* tipi ise Sünbülzâde Vehbî divanında toplam 19 beyitte yer almıştır. Bunların haricinde Klasik Türk şiirinde yine çok yaygın kullanıma sahip olan *rind* ve *zâhid* karşıt tiplerinden *zâhid*, Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda da sıkça kullanılmıştır. Divanda *zâhid* tipi 53 beyitte yer alarak en sık anılan ikinci tahayyülî/tasavvurî tip olurken, *rind* tipi sadece 4 beyitte yer almıştır. Divan şiirinde artık âşık ve sevgili tiplerinin yerinde kullanımına sıkça rastlanan bir diğer tipler ise *Yûsuf* ve *Zelîhâ*, *Vâmık* ve *Azrâ*, *Ferhâd* ve *Şîrîn*, *Leylâ* ve *Mecnûn*'dur. Aslında birer kişilik sayılabilecek olan bu aşk kahramanları, divan şiirinde zamanla yaygın olarak *âşık* ve *sevgili* tipini karşılar şekilde kullanım kazanmıştır. Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda da bu tarz kullanıma örnek teşkil edebilecek beyit fazlaca mevcuttur. *Yûsuf* (38), *Zelîhâ* (8), *Vâmık* (2), *Azrâ* (2), *Ferhâd* (8), *Şîrîn* (2), *Leylâ* (9), *Mecnûn* (10) ve *Mecnûn* yerine kullanılan *Kays* (8) beyitle divanda yer almıştır. Klasik Türk şiirinde yine sıkça anılan ve divanda yer alan diğer tahayyülî/tasavvurî tiplerin beyit sayılarına bakılacak olunursa *sâkî* (26), *kutb* (9), *sûfî* (7), *kâmil* (5), *ehl-i kâmil* (5), *dervîş* (4), *âdû* (4), *evliyâ* (3), *Bâkıl* (2), *ârif* (2) şeklinde yer almaktadır. 1 beyit ile en az beyit sayısına sahip olanlar ise *behlûl*, *bende* ve *gedâ* tipleri olmuştur. Sembolik tiplerden yine Klasik Türk şiirinde de yaygın kullanılan *gül* ile *bûlbûl*, *pervâne* ve *şem* tipleri Sünbülzâde Vehbî Divanı'nda da sıkça karşılaşılan tipler arasında yer almıştır. 187 beyit ile en fazla beyit sayısına sahip olan *gül* tipine karşılık *bûlbûl* tipi 68 beyitte karşımıza çıkmıştır. *Şem* tipi 45 beyitte yer alırken, *pervâne* tipi 13 beyitte geçmiştir. 10 beyit ile en az beyit sayısına sahip olan ise *andelîb* tipi olmuştur. Aşağıda yer alan tablolarda her tipin sayısal verisi ayrıca verilmiştir.

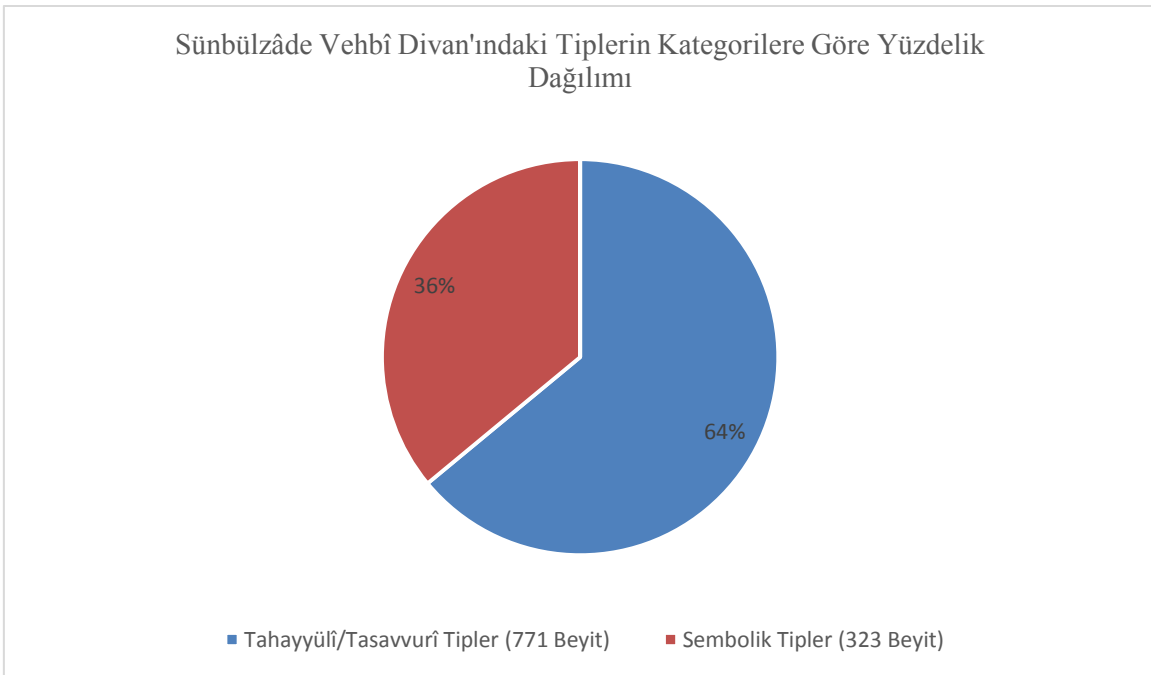
Sonuç itibariyle yapılmış olan bu çalışma vesilesiyle, Sünbülzâde Vehbî Divanı örneği üzerinden Klasik Türk şiirinde tipler ve kişilikler bahsine bir nebze olsun ışık tutulmaya çalışılmış, Klasik Türk edebiyatı camiasına bu bahiste katkı sağlamış olması hedeflenmiştir.

Tablo 1: Sünbülzâde Vehbî Divanı'ndaki Tahayyülî/Tasavvurî Tiplerin Beyit Sayısı Dağılımı

Tablo 2: Sünbülzâde Vehbî Divanı'ndaki Sembolik Tiplerin Beyit Sayısı Dağılımı

Tablo 3: Sünbülzâde Vehbî Divanı'ndaki Tiplerin Kategorilere Göre Yüzdelerik Dağılımı

Kaynaklar

- Akkaya, Mehmet (2018). “Divân ve Halk Şiirinin Şahıs Dünyası”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (Cilt 20, Sayı 3). ss. 363-380.
- Akkuş, Metin (1996). *Nef’î Divanı’nda Tipler ve Kişilikler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akkuş, Metin (2007). “Klasik Edebiyatta Tipler”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. (Cilt 2). ss. 395-404.
- Akün, Ömer Faruk (2014). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Banarlı, Nihat Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. (Cilt 2). İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali (2000). *Sünbülzâde Vehbî*. İstanbul: Şule Yayınları Yayınları.
- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali (2017). *Lutfiyye Metin Tespiti*. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1988). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Hançerlioğlu, Orhan (2011). *İslâm İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İlhan, Bilge (2016). “Sehî Bey Dîvânında Dinî Tipler”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Sayı: 6). ss. 82-105
- İspir, Meheddin (2017). “Münîrî’nin Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr Mesnevisi’ndeki Tipler ve Kişilikler”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*.(II/3). ss. 13-44
- İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kam, Ömer Ferit (2008). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kaplan, Mehmet (1985). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*.
- Kuru, Selim Sırrı (2010). “Sünbülzâde Vehbî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 38). ss. 140-141.
- Levent, Ağâh Sırrı (1980). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Mermer, Ahmet ve Neslihan Koç Keskin (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İskender (2007). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İskender (2015). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atilla (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zâhid Hakkında*. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Uludağ, Erdoğan (2019). “Sâlih Baba Divanı’nda Tipler ve Kişilikler”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. (Cilt:2, Sayı:2). ss. 912-987
- Uludağ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
- Yenikale, Ahmet (2012). *Sünbülzâde Vehbî Divanı*. Kahramanmaraş: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Zavotçu, Gencay (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.